

Zofia JAKÓBCZAK

(Archiwum Państwowe w Lublinie)

Związek Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów Oddział w Lublinie w latach 1918–1950

Streszczenie: Działalność Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Lublinie jako organizacji chroniącej prawa pracownicze drukarzy, zecerów, introligatorów i pokrewnych profesji, nie była dotąd przedmiotem szczegółowych badań naukowych. Historię drukarstwa lubelskiego omawiano dotąd w kontekście wydawanych dzieł, biografii drukarzy, losów poszczególnych wydawców, w aspekcie ich wkładu w dorobek kultury, sztuki czy oświaty. Artykuł ma na celu uzupełnienie stanu badań nad procesem kształtowania się zawodu drukarza na gruncie lubelskim, zwłaszcza w aspekcie przemian społeczno-gospodarczych w I połowie XX w. Autorka dokonuje analizy źródeł do badań działalności związku w latach 1918–1950, ze szczególnym uwzględnieniem materiałów archiwalnych przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie. Omawia przydatność tych źródeł do badań historii drukarstwa, drukarni i drukarzy lubelskich oraz źródła drukowane: czasopisma branżowe, sprawozdania, regulaminy jak również lubelską prasę codzienną.

Słowa kluczowe: Związek Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Lublinie, drukarstwo (zawód), związki zawodowe, drukarze, poligrafowie, przemysł poligraficzny, Lublin.

„Twarde i nieugięte jest życie drukarza, który nieustannie walczy z wyzyskiem, a jego ostoją i warownią jest jedna tylko organizacja w Polsce: Związek Zawodowy Drukarzy”¹.

Materiały archiwalne dotyczące powstania i działalności Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce – Okręg Lublin w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie² są reprezentowane dość skromnie i są niezwykle rozproszone w różnych zespołach archiwalnych.

Równie ubogo prezentuje się stan badań nad rozwojem samego zawodu drukarzy lubelskich, a tym bardziej nad rozwojem i działalnością związków zawodowych tej profesji. W dostępnym piśmiennictwie naukowym i popularnonaukowym dotyczącym drukarstwa lubelskiego³, działalność organizacji związkowej jest w zasadzie pomijana lub jedynie wzmiankowana. Temat drukarstwa lubelskiego, jak do tej pory, podejmowany był od strony

¹ *Słowo wstępne*, [w:] *Piętnaście lat Związku Zaw[odowego] Drukarzy i Pokr[ewnych] Zaw[odów] w Polsce – Oddział Bydgoszcz 1920–1935*, Bydgoszcz 1935, s. 6.

² O zasobie i historii archiwum zob. m.in.: *Archiwum Państwowe w Lublinie i jego Oddziały w Chełmie, Kraśniku i Radzynie Podlaskim. Przewodnik po zasobie archiwalnym*, t. 1, red. F. Cieślak, M. Trojanowska, Lublin 1997; *Archiwum Państwowe w Lublinie. Dzieje i zasób. Zbiór artykułów przygotowanych w związku z jubileuszem 80-lecia Archiwum*, red. E. Wierzbicka, L. Zabielski, Lublin 2003.

³ Zob. T. Pietrasiewicz, *Przewodnik po historii słowa drukowanego w Lublinie*. Lublin 2014, ss. 592 – w treści książki ani także w sporządzonym Kalendarium nie znalazłam wzmianek o powstaniu czy funkcjonowaniu Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Lublinie. Fakt pominięcia roli Związku Zawodowego w monograficznym wydawnictwie niezmiernie dziwi, gdyż pracownicy zrzeszeni w strukturach związku byli pracownikami opisywanych w publikacji drukarni, wydawnictw i redakcji gazet. Por. B. Szyndler, *Studia z dziejów drukarstwa i księgarstwa w Lublinie w XIX i XX w.*, Lublin 1988. Także brak wzmianek na temat przynależności drukarzy do organizacji związkowej. Z kolei Paweł Gdula w swoim artykule *Drukarstwo lubelskie* („*Annales UMCS*”, Sectio F. Vol. VIII, 2, s. 139–112) zamieszcza jedynie krótką wzmiankę o organizacji związkowej: „Już przed wojną drukarze byli zrzeszeni w stowarzyszenia i związki zawodowe. Przed rokiem 1944 istniały na terenie Polski dwa rodzaje zrzeszeń drukarskich. Pierwsze obejmowało głównie właścicieli zakładów, nazywało się „żółte” i stanowiło Zrzeszenie Właścicieli Drukarni. Drugie pod nazwą Związek Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce było klasowe. Lubelscy drukarze należeli do związku klasowego. Związek ten reaktywowany po wojnie przetrwał do października 1945 r. W tym czasie odbył się XIII Zjazd Związkowy w Gnieźnie, na którym przemianowano dotychczasowe stowarzyszenie na Związek Zawodowy Przemysłu Poligraficznego w Polsce z siedzibą Zarządu Głównego w Krakowie, a od 1951 r. w Warszawie. W tym samym roku rozszerzono związek i jego nazwę na Związek Zawodowy Przemysłu Poligraficznego, Prasy i Wydawnictw. Wreszcie w czerwcu 1953 przemianowano go na krótszy w brzmieniu a bogatszy w zakres Związek Zawodowy Pracowników Kultury z siedzibą w Warszawie przy ul. Lwowskiej 13”.

wydawanych w Lublinie dzieł, wiele prac dotyczy dziejów poszczególnych drukarń i wydawnictw w kontekście ich znaczenia dla kultury, sztuki czy oświaty.

Niezaprzeczalnie brak jest badań nad samym procesem kształtowania się zawodu drukarza na gruncie lubelskim, zwłaszcza w kontekście przemian społecznych i gospodarczych I połowy XX w. Niniejszy artykuł może być jedynie przyczynkiem do pełniejszej analizy zagadnienia ruchu zawodowego drukarzy i pokrewnych zawodów, próbą uzupełnienia, choć także w niepełnym zakresie, stanu badań.

W podjętej analizie wskazane i omówione zostaną przede wszystkim źródła archiwalne przechowywane w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie (dalej APL), ale także przechowywane w zbiorach innych archiwów państwowych i bibliotekach⁴. Zostaną także omówione artykuły i notatki prasowe, zamieszczane w ogólnopolskiej prasie branżowej i lubelskiej prasie codziennej, które stanowią bardzo cenne uzupełnienie informacji o ruchu zawodowym organizacji chroniącej prawa pracownicze drukarzy, linotypistów, maszynistów, zecerów, introligatorów i innych, tzw. pracowników słowa.

Już z początkiem XX w. ruch zawodowy lubelskich drukarzy przyczynił się do utworzenia w Lublinie zorganizowanych struktur. W zachowanych aktach, przechowywanych w zasobie APL w zespole akt Urzędu Gubernialnego Lubelskiego do Spraw Stowarzyszeń⁵, znajdziemy dokumenty z lat 1907–1910, dotyczące zarejestrowania pierwszej w Lublinie organizacji zrzeszającej pracowników słowa pod nazwą „Związek zawodowy drukarzy, giserów, zecerów i zawodów pokrewnych w Lublinie”.

Działalność stowarzyszenia, które przez władze rosyjskie uznawane było za dobrowolne stowarzyszenie skupiające drukarzy i powiązane z drukarstwem zawody, już wówczas miało na celu łączenie pracowników i obronę ich praw. Funkcjonowanie stowarzyszenia ograniczył w znaczącym stopniu

⁴ Pełniejsze rozpoznanie tematu powołania do życia i funkcjonowania organizacji związkowej wymaga rozległej i czasochłonnej kwerendy także w zasobach innych archiwów państwowych, w tym głównie Archiwum Akt Nowych w Warszawie.

⁵ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), 169/0 Urząd Gubernialny Lubelski do Spraw Stowarzyszeń 1906–1915, sygn. 76, Zarejestrowanie w Warszawskim Gubernialnym Urzędzie do Spraw Stowarzyszeń stowarzyszenia pod nazwą Związek zawodowy drukarzy, giserów, zecerów i zawodów pokrewnych 1907–1910.

wybuch I wojny światowej⁶ – jednak zakorzenione tradycje i potrzeba zrzeszania się w zorganizowane struktury, przyczyniły się do tego, że Związek Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów – Oddział w Lublinie został powołany do życia niedługo po odzyskaniu niepodległości, tj. 7 I 1919 r.⁷

Co bardziej znamienne – Związek Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów został powołany do życia na miesiąc przed zatwierdzeniem pierwszego polskiego aktu prawnego z zakresu prawa związkowego, tj. *Dekretu Naczelnika Państwa z dnia 8 II 1919 r.* w przedmiocie tymczasowych przepisów o pracowniczych związkach zawodowych⁸, który regulował zakładanie i funkcjonowanie struktur związkowych w odrodzonej Polsce.

W myśl art. 4 *Dekretu...*, rejestracja związku zawodowego należała do kompetencji miejscowego inspektora pracy lub głównego inspektora pracy w Warszawie. Związki podlegające pod centralne struktury, tak jak właśnie lubelski oddział, mógł powstać na podstawie zawiadomienia przesłanego do inspektora pracy o powołaniu struktur związkowych w Lublinie⁹. Niestety,

⁶ APL, 242/0 C. i K. Komenda Powiatowa w Lublinie, sygn. 731 [Rewizja w lokalach stronnictw i organizacji politycznych i społecznych oraz drukarniach; zawieszenie działalności związków zawodowych] 1916–1918.

⁷ Data rejestracji związku była dość trudna do ustalenia ze względu na rozbieżne daty podawane w różnych dokumentach. Data 17 I 1919 r. wskazana została w wykazie sporządzonym na potrzeby Okręgowego Urzędu Policji Politycznej w Lublinie (zob. m.in. APL, 449/0 Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie [1919–1923]1924–1926[1927], sygn. 239 – Związki zawodowe w pow. lubelskim – wykazy, informacje, 1924–1926, s. 57–58 lub APL, 448/0 Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie, sygn. 1631, Związki zawodowe. Strajki robotników w latach 1920–1923, k. 188–189). Z kolei z treści pisma nr 1434/803 Inspektora Pracy 22 Obwodu z dnia 5 IX 1919 r. do Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej w Lublinie wynika, że podanie o rejestrację związku zawodowego pod nazwą Polski Związek Zawodowy Drukarzy, Odlewaczy czcionek i pokrewnych zawodów w Lublinie zostało dopiero wniesione w sierpniu 1919 r. (adres Związku – Lublin, ul. Bernardyńska 28, przewodniczący Związku – T. Nurowski). Zob. też APL, 446/0 Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie, sygn. 273, Państwowa Policja m. Lublina – Wydział Prasowy. Spr: legalizacji (rejestracji) stowarzyszeń i związków – przepisy, zarządzenia, sprawozdania 1919 r., k. 11, 13. Dane te gromadzone były na mocy art. 6 Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych w przedmiocie przepisów wykonawczych do dekretu z dnia 3-go stycznia 1919 r. o stowarzyszeniach (Dz. U. M. S.W. nr 4 z 1919 r.). Zob. ibidem, k. 2, 4, 21.

⁸ Dziennik Praw Państwa Polskiego, nr 15, 1919 r., poz. 209.

⁹ Szerzej o ruchu zawodowym w Polsce zobacz m.in.: G. Zackiewicz, *Ruch zawodowy w Polsce 1918–1939*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, *Prace Historyczne*, nr 147, 2020, z. 4, s. 855–867: <<https://www.ejournals.eu/Prace-Historyczne/2020/Numer-4/art/17815/>>, [dostęp: 30.08.2021]; L. Hass, *Organizacje zawodowe w okresie międzywojennym (1919–1939)*, „Biuletyn Biura Historycznego CRZZ”, 1962, nr 4; R. Galicki, *Reprezentatywność związków zawodowych w prawie polskim*, Białystok 2013. Rozprawa doktorska napisana w Katedrze Prawa Pracy – Wydział Prawa Uniwersytetu w Białymstoku pod kier. prof. zw. dr. hab. Waleriana Sanetry, s. 18–21: <<https://www.repozytorium.uwb.edu.pl/>>, [dostęp: 25.08.2021].

ze względu na fakt, że akta Urzędu Inspektora Pracy Okręgu w Lublinie z lat 1919–1939 nie zachowały się do naszych czasów, nie można udokumentować tego faktu¹⁰. Udało się ustalić jedynie, że w 1919 r. lubelski oddział związku liczył 76 członków¹¹.

Najwięcej światła na to, jaką organizacją był Związek Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów, rzucają nadrzędne dokumenty, tj. statuty i regulaminy związku. Ich analiza pozwala dostrzec, jakie cele przyświecały pierwotnie organizacji związkowej i w jakim kierunku ewoluowały na przestrzeni kolejnych lat działalności. Zmiany w statucie i regulaminie związku każdorazowo szły w ślad za uchwałami podejmowanymi podczas ogólnokrajowych zjazdów delegatów związku.

W księgozbiorach bibliotek naukowych oraz w zbiorach Biblioteki Narodowej, zachowało się kilka statutów i regulaminów wydanych drukiem. Najstarszy z nich, wydany był około 1920 r.¹², inne zachowane egzemplarze wydane zostały kolejno w 1929, 1930 oraz 1933 r.¹³ W toku kwerendy usta-

¹⁰ W zasobie APL, w zespole 703/0 Inspektor Pracy V Okręgu w Lublinie z lat 1944–1950, zachowały się akta dotyczące działalności związków zawodowych po 1945 r., w tym najbardziej istotne teczki o sygnaturach: 104–105 – Oddziały Związków Zawodowych zarejestrowanych przez Inspektora Pracy 1945–1946, Oddziały Związków Zawodowych zarejestrowanych przez GIP za 1947 r. oraz sygn. 106 – Sprawy rejestracji lokalnych Zw. Zawodowych bez wpisu do rejestru z lat 1945–1947. W aktach tych znajdziemy jedynie okólnik Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej – Departament Pracy z dn. 24 II 1946 r., z informacją o zarejestrowaniu Centralnego Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego w Polsce oraz wykaz czynnych oddziałów Związków Zawodowych działających na terenie Inspekcji Pracy V Okręgu – 26 obwód Inspekcji Pracy w Lublinie, w którym pod lp. 26 wskazany jest Zw[iązek]. Zawodowy Prac[owników]. Drukarskich z siedzibą w Lublinie przy ul. Krakowskie Przedmieście 29 w Lublinie (zob. sygn. 104, b.p.). Podobnie niekompletnie zachowane akta, zgromadzone w zespole APL, 493/0 Sąd Pracy w Lublinie 1930–1939[–1946] nie umożliwią zapoznania się z przebiegiem ewentualnych spraw sądowych toczonych przez związki zawodowe z pracodawcami – właścicielami drukarni czy wydawcami. Nieco światła na sprawę mogłaby rzucić kwerenda w zasobie Archiwum Akt Nowych w zespole akt 1415/0 Związek Stowarzyszeń Zawodowych w Polsce – grupa zespołów, sygn. 318/III-7, Związek Zawodowy Drukarzy i pokrewnych zawodów. Program pracy Zarządu związku, układ zbiorowy drukarni; odezwy oddziału w Warszawie, Łodzi oraz opozycji związkowej za lata 1927–1939 czy też sygn. 318/II-8, Okręgowa Komisja Związków Zawodowych w Lublinie. Odezwy w tym Rady Związków Zawodowych w Lublinie (...) za lata 1922–1936, zawierającym materiały archiwalne o charakterze centralnym.

¹¹ Na podstawie informacji zawartych w artykule jubileuszowym. Zob. „Wiadomości Graficzne”, nr 1, 1939.

¹² *Statut Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce*. [S.l.]; [Warszawa] [1920]. Wersja cyfrowa dostępna on-line – egzemplarz datowany na ca 1923 r.. Zob. Biblioteka Uniwersytecka KUL, <<https://www.dlibra.kul.pl/dlibra>>, [dostęp: 29.11.2021].

¹³ Zob. kolejno: *Statut i Regulamin Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce*, Warszawa 1929; *Statut i regulaminy według uchwał Zjazdu Delegatów w Poznaniu w dn. 8 i 9 1930*, Warszawa 1930; *Statut i Regulamin*, Warszawa 1933: Biblioteka Narodowa, <<https://www.polona.pl>>, [dostęp: 30.11.2021]. Warto też zwrócić uwagę na wydany drukiem *Cennik drukarski ustalony na zasadzie*

lono, że z lat powojennych zachowały się drukowane statuty i regulaminy z 1945 i 1948 r.¹⁴

W materiałach archiwalnych udało się odnaleźć tylko jeden *Statut...*¹⁵, w którym czytamy, że: „Związek jest organizacją zawodową, chrześcijańską i apolityczną”. Jako główne cele przyświecające utworzeniu organizacji związkowej, wymienia:

(...) obronę i popieranie interesów ekonomicznych i kulturalnych swych członków, współpracę na polu podniesienia sztuki graficznej, zabezpieczenie swych członków na wypadek bezrobocia, obronę cennika, udzielanie wsparcia na wypadek bezrobocia, choroby, inwalidztwa (...), zakładanie okręgowych i miejscowych związków zawodowych oraz określenie praw i obowiązków członka Związku” ale też „wyrabianie wśród swych członków solidarności zawodowej” oraz „pomoc materialna i moralna”.

Jak wynika z zapisów § 6 *Statutu...* cele te organizacja związkowa mogła osiągać poprzez zawieranie umów zbiorowych, normowanie warunków pracy i płacy, udzielanie wsparcia w razie bezrobocia, obronę cennika, pomoc na wypadek choroby, inwalidztwa lub śmierci członka organizacji związkowej. Środki finansowe pochodziły przede wszystkim z wpłacanych na rzecz organizacji związkowej comiesięcznych wkładek¹⁶ członkowskich z wpisowego oraz z dodatkowych darowizn, ewentualnie procentów od kapitałów. Wsparcie dla członków ze strony związku polegało także na pośredniczeniu w poszukiwaniu miejsc pracy, udzielaniu pomocy prawnej w sprawach zawodowych,

Układu Zbiorowego Pracy z dnia 30 września 1938 r., który obowiązywał wszystkie zakłady graficzne, co prawda wyłącznie na terenie Krakowa, jednak zawierał szczegółowy opis wykonywanych czynności drukarskich z podziałem na rodzaj drukowanych materiałów (poezja, rękopisy, tekst matematyczny, itp.), określał precyzyjnie czas pracy, warunki zatrudnienia i zwolnienia z pracy, a przede wszystkim wysokość płac za wykonywane zadania poszczególnych grup zawodowych, tj. składaczy, maszynistów, linotypistów etc.: Biblioteka Narodowa, <<https://www.polona.pl>>, [dostęp: 14.03.2022].

¹⁴ *Statut i regulamin Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego w Polsce*, Kraków 1945; *Statut i regulamin Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego w Polsce*, Kraków 1948: Biblioteka Narodowa, <<https://www.polona.pl>>, [dostęp: 30.11.2021].

¹⁵ Zob. Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), 887/0 Polskie partie polityczne, organizacje, stowarzyszenia i związki, sygn. 103, *Statut*, s. 1–28. Wersja cyfrowa akt dostępna [w:] <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/1194976>>, [dostęp: 25.08.2021].

¹⁶ Zgodnie z ówczesną nomenklaturą. Członkowie wpłacali wkładki członkowskie na cele statutowe organizacji związkowej.

udział w rozwiązywaniu konfliktów na gruncie pracownicy–pracodawca (właściciel drukarni), reprezentowaniu przemysłu graficznego i obronie praw grupy zawodowej drukarzy, zecerów, introligatorów i innych pokrewnych grup zawodowych.

Organizacje związkowe w myśl statutowych zapisów angażowały się także w organizowanie odczytów, kursów naukowych, umożliwianie dostępu do specjalistycznej prasy branżowej oraz podręczników, służących podnoszeniu kwalifikacji zawodowych i zapoznawaniu się z nowymi technologiami w drukarstwie. Na szczeblu centralnym angażowano się także w wydawanie własnej prasy, broszur i odezw o charakterze agitacyjnym i informacyjnym, w których publikowano różnego rodzaju treści związane z organizacją pracy, działalnością związkową oraz informacje o nowinkach technicznych w tej dziedzinie przemysłu.

W myśl *Statutu...* członkiem organizacji związkowej mógł zostać każdy wykwalifikowany pracownik zawodu drukarskiego i pokrewnych zawodów, który zatrudniony był na podstawie umowy o pracę, legitymował się świadectwem złożenia egzaminu bądź odbycia praktyki zawodowej, poświadczonym przez Izby Przemysłowe. Niezbędne było uzyskanie poręczenia co najmniej dwóch czynnych członków związku¹⁷.

W okresie powojennym, tj. od 1945 do 1950 r. statut związku zmieniał się i był aktualizowany w zależności od potrzeb organizacji i sytuacji prawno-ekonomicznej drukarzy – a właściwie poligrafów. Duży wpływ na zachodzące zmiany w statutowych zapisach miała też sytuacja polityczna i ideologiczna Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Jak czytamy w statucie z 1948 r. celem organizacji było:

(...) zorganizowanie wszystkich pracowników zatrudnionych w przemyśle poligraficznym w jednolitym Związku, badanie warunków pracy i płacy, dążenie do polepszenia tych warunków w celu podniesienia stopy życiowej swych członków (...) współpraca z odpowiednimi organami państwowymi, samorządowymi i społecznymi (...), czuwanie nad wzmoczeniem i ulepszeniem produkcji (...), podniesienie dyscypliny pracy (...), podniesienie poziomu życia kulturalnego i zawodowego, krzewienie poczucia godności i solidarności zawodowej, podniesienie stanowiska spo-

¹⁷ APP, 887/0 Polskie partie polityczne, organizacje, stowarzyszenia i związki, sygn. 103, *Statut*, s. 11–13.

ZWIĄZEK ZAWODOWY DRUKARZY I POKREWNYCH ZAWODÓW W POLSCE. OKRĘG WARSZAWA.

Koledzy!

Kryzys w zawodzie naszym ciężarem swoim zwałił się na barki wszystkich pracowników drukarskich. Jednakże głównie pewna tylko część naszych kolegów z tego powodu jest poszkodowana:

To bezkondycjni!

Mijają długie miesiące, a wielu próżno oczekuje pracy, wyniszczając się doszczętnie. Człowiek znękany niedostatkiem jest gotową ofiarą dla bezwzględnej wyzysku: — proponują mu pracę za pół ceny, robiąc interesy na jego wyniszczonym organizmie... na rzewnym płaczu jego dzieci...

**DLA BEZKONDYCYJNYCH WZGLĘDNA POMYŚL-
NOŚĆ LUDZKA ZAMARŁA NA NIEOKREŚLONY CZAS
I NIE WIDAĆ JEJ ZMARTWYCHWSTANIA!...**

Przy tych więc nadchodzących świętach obowiązkiem wszystkich pracujących jest pośpieszyć z pomocą koleżeńską naszym ofiarom bezplanowej i nieludzkiej gospodarki kapitalistycznej.

Zarząd Związku wzywa wszystkich drukarzy do jednorazowego dobrowolnego opodatkowania się na pomoc wyniszczonym naszym Kolegom! — Nie bądźcie skąpi; egoizm to wróg człowieka pracy — pieniądz włożony do Związku przynosi nieocenione plony!

Warszawa w kwietniu 1927.
Bednarska 24.

ZARZĄD ZWIĄZKU.

Odbito w druk. „ROBOTNIKA” Warecka 7.

Il. 1. Odezwa Zarządu Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce Okręg Warszawa do drukarzy w sprawie jednorazowego opodatkowania się na pomoc bezkondycyjnym drukarzom, wydana w Warszawie w kwietniu 1927 r. [Domena publiczna]

lecznego i kwalifikacji zawodowych (...), udzielanie członkom pomocy moralnej i materialnej¹⁸.

Zadania nowej organizacji nie odbiegały znacznie od tych wypracowanych na przestrzeni lat działania swojego poprzednika – Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów Rzeczypospolitej Polskiej.

Novum był zapis, że „Związek jest organizacją bezpartyjną, lecz nie apolityczną i prowadzi swą działalność w oparciu o wytyczne polityki ekonomicznej i socjalnej Państwa, kierując się w niej zasadami obrony i popierania interesów ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych ludzi pracy”¹⁹.

Statut i Regulamin Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego określał także precyzyjnie prawa i obowiązki wszystkich zrzeszonych w organizacji pracowników przemysłu poligraficznego.

Dla przyjętego tematu badań kwerendą objęte zostały materiały archiwalne, które można podzielić na trzy zasadnicze grupy akt. Do pierwszej grupy zostały zaszeregowane akta organów administracji ogólnej i samorządu, w których można znaleźć najwięcej informacji o działalności związków zawodowych. W zakresie tej grupy znalazły się zatem zespoły akt: Starostwo Powiatowe Lubelskie [1915–1918] 1919–1939, Urząd Wojewódzki Lubelski 1919–1939 [1940–1944], Starostwo Grodzkie Lubelskie [1921–1927] 1928–1939, Komisarz Rządu RP na miasto Lublin 1920–1922²⁰.

Do grupy drugiej zaliczone zostały akta władz policyjnych, a w szczególności zespoły akt: Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie [1918]1919–1939, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie 1918]1919–1939 oraz w mniejszym zakresie zespoły: Okręgowy Urząd Policji Państwowej w Lublinie [1919–1923] 1924–1926 [1927], Ekspozytura Policji Państwowej w Lublinie [1921–1923] 1924–1926, gdzie wśród meldunków

¹⁸ Statut i Regulamin Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego, Kraków 1945, s. 3–4. Statuty z 1945 r. i 1948 r. dostępne w wersji cyfrowej w serwisie Biblioteki Narodowej <<https://www.polona.pl/>>, [dostęp: 30.11.2021].

¹⁹ Ibidem, s. 7.

²⁰ Według numerów zespołów – opis i zawartość zespołów, zob. Szukaj w Archiwach [dostęp: 27.11.2021]: 403/0 Urząd Wojewódzki Lubelski 1919–1939[1940–1944] <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/2566>>; 410/0 Starostwo Powiatowe Lubelskie [1915–1918]1919–1939 <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/2572>>; 411/0 Komisarz Rządu RP na miasto Lublin 1920–1922 <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/2573>>; 412/0 Starostwo Grodzkie Lubelskie [1921–1927]1928–1939 <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/2574>>.

sytuacyjnych o ruchu politycznym można też, choć sporadycznie, odnaleźć meldunki sytuacyjne o ruchu zawodowym, zjazdach, wiecach i strajkach drukarzy. Zwykle dane te powielane są w różnych wykazach przesyłanych przez jednostki podległe do wiadomości Komendy Wojewódzkiej Policji Państwowej, Starostwa Powiatowego w Lublinie czy Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego – warto podkreślić, że chociaż są to informacje dość lakoniczne, to niekiedy stanowią jedyne archiwalne źródło na potwierdzenie pewnych faktów i umiejscowienie ich w czasie²¹.

W grupie trzeciej z kolei zebrano akta różnych urzędów, instytucji i organizacji jak np. Inspektor Pracy V Okręgu w Lublinie 1944–1950, Wojewódzka Rada Związków Zawodowych w Lublinie 1944–1980, Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1944–1975, które zawierają informacje o związkach zawodowych, funkcjonujących w Lublinie i na Lubelszczyźnie po II wojnie światowej do roku 1950 lub o tragicznych losach lubelskich drukarzy podczas okupacji hitlerowskiej. Zaszeregowano tu też akta Urzędu Gubernialnego Lubelskiego do Spraw Stowarzyszeń 1906–1915, C. i K. Komendy Powiatowej w Lublinie 1914–1918 [1919] oraz Akta miasta Lublina – w obrębie tego ostatniego zespołu zaś dokumenty zawarte w poszczególnych seriach za lata 1915–1918, 1918–1939, 1939–1944, 1944–1950 oraz Książki meldunkowe miasta Lublina, w których można odnaleźć informacje dotyczące stanu lubelskich drukarni, listy płac drukarzy i zecerów oraz dokumenty dotyczące organizacji pierwszych struktur związkowych grupy zawodowej na początku XX w.²²

²¹ Według numerów zespołów – opis i zawartość zespołów, zob. Szukaj w Archiwach [dostęp: 27.11.2021]: 448/0 Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie [1918]1919–1939 <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/2613>>; 449/0 Okręgowy Urząd Policji Państwowej w Lublinie [1919–1923]1924–1926[1927] <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/2614>>; 450/0 Ekspozytura Policji Państwowej w Lublinie [1921–1923]1924–1926 <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/2615>>; 460/0 Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie 1918]1919–1939 <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/2624>>.

²² Według numerów zespołów – opis i zawartość zespołów, zob. Szukaj w Archiwach [dostęp: 27.11.2021]: APL, 22/0 Akta miasta Lublina 1317–1950[1951–1965] <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/1873>>; 169/0 Urząd Gubernialny Lubelski do Spraw Stowarzyszeń 1906–1915 <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/2301>>; 242/0 C. i K. Komenda Powiatowa w Lublinie 1914–1918[1919] <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/2406>>; 703/0 Inspektor Pracy V Okręgu w Lublinie 1944–1950 <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/3108>>; 789/0 Wojewódzka Rada Związków Zawodowych w Lublinie 1944–1980 <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/3195>>; 1266/0 Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/2700>>.

W artykule wspomniane zostaną także zespoły akt, przechowywane w zasobie lubelskiego archiwum, a w których kwerenda, z racji niepełnego zachowania dokumentacji, nie przyniosła zakładanych rezultatów lub które okazały się całkowicie nieprzydatne dla niniejszych badań.

Omówienie materiałów archiwalnych, dokumentujących działalność Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów – Oddział w Lublinie należy rozpocząć od akt zachowanych w zespole Starostwo Powiatowe Lubelskie. Zachowanateczka aktowa, choć niezbyt obszerna i wydawać by się mogło – niekompletnie zachowana, stanowi cenną dokumentację, która pozwala odtworzyć dzieje organizacji zawodowej lubelskich drukarzy na przestrzeni lat 1925–1937²³.

Z zawartości akt możemy określić kluczowe daty reorganizacji struktur związku powołanego do życia w 1919 r. – jak wynika z akt był to rok 1925²⁴, ustalić dane personalne członków kolejnych zarządów oraz określić liczbę zrzeszonych członków²⁵. Z kolei korespondencja z 1930 r., dotycząca wyborów nowego zarządu, które odbyły się na Walnym Zgromadzeniu 23 II 1930 r., pozwoliła ustalić, że do zarządu weszło ośmiu pracowników, reprezentujących różne drukarnie w Lublinie²⁶.

²³ APL, 410/0 Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 1448, Związek Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów 1925–1937, s. 1–12.

²⁴ Dane z dnia 23 stycznia 1925 r., APL, 460/0 Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie, sygn. 1631, Urząd Śledczy. Związki Zawodowe Okręgu IV-go Lubelskiego, str. 68, 189.

²⁵ Ibidem, s. 6. Według danych z korespondencji związek zrzeszał 28 członków zadeklarowanych w sierpniu 1925 r., w tym 23 pracowników wykwalifikowanych oraz pięciu pomocniczych z różnych zakładów pracy. W poprzednich latach liczba członków podana w Wykazie Pracowniczych Związków Zawodowych z dn. 29 I 1927 r. różni się od podanej w aktach rejestrowych Związku Zawodowego Drukarzy z 1925 r. Według danych związek zrzeszał w roku 1924 – 73 członków, w latach 1925–1927 – 50 członków. Zob. APL, 410/0 Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 392, Ewidencja związków zawodowych 1922–1927, s. 22–23, lp. 2. Dodatkowo w aktach możemy znaleźć informację o innym związku zawodowym drukarzy, funkcjonującym pod nazwą Związek Zawodowy Drukarzy Żydów, założony 2 IV 1921 r. z siedzibą w Lublinie przy ul. Ruskiej 34, liczący 50 członków, co pozwala sugerować, że do Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów nie byli przyjmowani drukarze pochodzenia żydowskiego. Zob. APL, 460/0 Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie, sygn. 1631, Urząd Śledczy. Związki Zawodowe Okręgu IV-go Lubelskiego, s. 181.

²⁶ APL, 410/0 Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 1448, Związek Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów 1925–1937, s. 6–8. Skład zarządu według pełnionych funkcji w roku 1930: Bolesław Michalak – prezes, Józef Niemczek – wiceprezes, Józef Rybiński – sekretarz, Stanisław Szewczyk – zastępca sekretarza, Tadeusz Siebielec – skarbnik, Jan Błaszczński – zastępca skarbnika, Feliks Głubczyński i Jan Januszewski weszli w skład komisji rewizyjnej. W korespondencji sprawozdawczej z wyborów zarząd nie podaje niestety ogólnej liczby członków związku. Skład zarządu zmieniał się w kolejnych latach. W 1931 r. funkcję prezesa pełnił już Edward Olszewski, zastępcą był Jan Banasik, a w 1932 r. adekwatnie Włodzimierz Sawicki oraz Tadeusz Siczek.

Warto podkreślić w tym miejscu, że już samo ustalenie liczebności związków zawodowych w tym okresie jest dość trudne ze względu na brak precyzyjnych danych statystycznych, a przede wszystkim z powodu braku dostępnej dokumentacji dotyczącej sprawozdawczości z działalności związkowej.

W omawianych aktach zachował się też niezwykle istotny dokument Układu zbiorowego – choć w formie projektu²⁷, przesłany dnia 6 X 1937 r. Wymienia on dziesięć największych lubelskich drukarni²⁸, które zadeklarowały przystąpienie do Układu zbiorowego w 1938 r.

Drukarnie te, w myśl zapisów układu, uznawały już inną organizację – Centralny Związek Zawodowy Pracowników Drukarskich i Introligatorskich RP za uprawniony do interweniowania we wszystkich sprawach dotyczących pracowników drukarskich. Każda z drukarni miała obowiązek wybrać spośród pracowników delegata, który miał reprezentować ogół pracowników wobec pracodawcy. Delegat miał być chroniony – w stosunku do niego nie mogły być stosowane żadne utrudnienia ani represje, a w razie redukcji, „o ile możność będzie zwalniany ostatni”.

Porozumienia te były niezwykle istotne, ponieważ określały i regulowały wszelkie aspekty pracy drukarzy, gwarantowały ich przestrzeganie przez pracodawców. Układ zbiorowy określał płace minimalne dla poszczególnych grup pracowniczych (składacze ręczni, maszyniści i pedalarze na poziomie czterdziestu ośmiu złotych tygodniowo, linotypiści – minimum

²⁷ Niestety na podstawie innych dostępnych źródeł archiwalnych nie udało się ustalić, czy projektowany Układ zbiorowy został wdrożony w takim kształcie. Możliwe, że kwerenda w materiałach archiwalnych Centralnego Związku Zawodowego Pracowników Drukarskich i Introligatorskich RP zaowocowała pełniejszymi informacjami. Na chwilę obecną, pomimo prowadzonej korespondencji z archiwami różnych instytucji, nie udało się ustalić miejsca przechowywania dokumentacji organizacji o charakterze centralnym. Pewnych problemów przysparza również ewoluowanie struktur organizacyjnych oraz zmiany nazw organizacji związkowych – w konsekwencji trudno czasem ustalić aktualną nazwę organizacji związkowej (Związek Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce, Związek Zawodowy Drukarzy, Odlewaczy Czcionek i Pokrewnych Zawodów, czy późn. Związek Zawodowy Przemysłu Poligraficznego, Prasy i Wydawnictw).

²⁸ APL, 410/0 Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 1448, s. 11. Były to: Lubelskie Zakłady Drukarskie, Adam Szczuka, ul. Zamojska 12, Drukarnia „M. Kossakowska” Marian Józwickowski, ul. Bernardyńska 24, Drukarnia „Popularna”, Aleksander Michalski i Józef Rybiński, ul. Żmigród 3, Zakłady Graficzne, Stanisław Pietrzykowski, ul. Kościuszki 3, Drukarnia „Sztuka”, ul. Kościuszki 8, Drukarnia Wydawnictwa „Głos Lubelski”, ul. Kościuszki 10, Drukarnia „Pospieszna”, ul. Kołłątaja 10, Drukarnia Narodowa, ul. Krakowskie Przedmieście 76, Drukarnia Józef Polakowski i Jan Baranowski, ul. Orla 3, Drukarnia R. Chmielewski, ul. Krakowskie Przedmieście 56. APL, 410/0 Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 1448, str. 11.

siedemdziesiąt złotych tygodniowo), czas pracy, który został ustalony na poziomie czterdziestu sześciu godzin tygodniowo, z wyjątkiem linotypistów, dla których czas pracy ustalony został na poziomie czterdziestu godzin tygodniowo. Układ ustalał także przyjęte w całym kraju normy pracy dla zmian dziennych i nocnych, a także regulował istotną kwestię liczby szkolonych uczniów (zgodnie z zarządzeniem wojewody w Lublinie²⁹).

Układ zbiorowy stał na straży wynagrodzenia w przypadku przestojów, wynikających z braku zamówień i znosił całkowicie pracę akordową. Zabezpieczał pracowników przed zwolnieniami w przypadku niekorzystnej koniunktury zakładu przez proporcjonalne zmniejszenie godzin pracy pracowników. Kładł też nacisk na wykonywanie prac w godzinach nadliczbowych, odwołując się do odpowiednich zapisów ustawy o czasie pracy³⁰.

Ciekawym zapisem było to, że w lubelskich drukarniach nie można było zatrudnić pracownika zamiejscowego³¹. W razie braku odpowiednio wykwalifikowanego pracownika w Lublinie, zatrudnienie pracownika zamiejscowego mogło nastąpić tylko w porozumieniu z Centralnym Związkiem Pracowników Drukarskich i Introligatorów – Oddział w Lublinie.

Niestety, na omówionym powyżej projekcie Układu zbiorowego kończy się dokumentacja działalności lubelskiego oddziału, zgromadzona w aktach starostwa.

Z racji tego, że związki zawodowe w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości dość intensywnie wpływały na jakość pracy i płacy, wykorzystując do tego różnorodne narzędzia, począwszy od agitacji, propagandy wśród pracowników drukarni, dyskusji, negocjacji z pracodawcami, właścicielami zakładów drukarskich, po bardziej skuteczne środki perswazji, jakimi były akcje protestacyjne, wiece agitacyjne oraz strajki, toteż ciekawym źródłem do badań działalności organizacji związkowej są materiały archiwalne, odnoszące się do organizowanych w Lublinie strajków.

²⁹ Zob. Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego, nr 6, 1932, poz. 32.

³⁰ Zob. Dekret z dnia 23 XI 1918 r. o 8-mio godzinnym dniu pracy. Dziennik Praw Państwa Polskiego, nr 17, 1918, poz. 42, s. 104–105.

³¹ Była to dość powszechna praktyka. W czasopiśmie branżowych i związkowych stałą praktyką było zamieszczanie informacji o miastach, do których nie warto wybierać się w poszukiwaniu pracy. Zob. m.in. „Wiadomości Graficzne”, nr 3, 1923: „Wyjazdy w poszukiwaniu kondycji. Wobec masowego bezrobocia w przemyśle graficznym Zarząd Główny ostrzega członków Związku wszystkich zawodów przed wyjazdem w poszukiwaniu kondycji w innych miastach. Szczególnie bezrobociem dotknięte są miasta: Warszawa, Wilno, Lwów, Kraków, Lublin, Białystok, Łuck, Płock, Łódź”.

Drukarze przystępowali do strajków głównie z trzech powodów: rosnącej drożyzny – „dotychczasowa pensja moja nie wystarcza mi na jakiegokolwiek utrzymanie”, niskiego uposażenia drukarzy, sporadycznie przyznawanych „głodowych” i „wprost śmiesznych do cen rynkowych” podwyżek płac³².

Na nastroje panujące w tej grupie zawodowej duży wpływ miało także rosnące z roku na rok bezrobocie, spowodowane dużą liczbą uczniów (terminatorów) drukarskich i zecerских, którzy godzili się na świadczenie pracy za dużo niższe stawki, aniżeli pracownicy kontraktowi, drukarze i zecerzy z wieloletnim doświadczeniem.

Ogromny wpływ na strajkowe nastroje miały także różnice płac pracowników Drukarni Państwowej (funkcjonującej przy Magistracie miasta Lublina), w zestawieniu z płacami pracowników prywatnych drukarni w Lublinie. W sprawie znielowania tych różnic Zarząd Polskiego Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Lublinie interweniował m.in. na piśmie we wrześniu 1922 r., powołując się na średnią płac tygodniowych dla zecerów wykwalifikowanych, których zarobki sięgały 23.600 marek tygodniowo (ca 94.400 miesięcznie)³³. Interwencja odniosła pożądany skutek, od października płace wzrosły do ponad 107.000 marek (po potrąceniach 58.000 marek).

Niestety, nie zawsze wnioski o podwyżki płac spotykały się z aprobatą pracodawców, zarówno prywatnych właścicieli drukarni, jak i też Drukarni Państwowej. Nie dziwi zatem, że drukarze, wzorem innych grup zawodowych, domagali się uznania swoich postulatów za pomocą strajków³⁴.

W kwestii informacji dotyczących strajków i sytuacji społeczno-politycznej także i tej grupy zawodowej największe znaczenie mają akta polickiej i wymiaru sprawiedliwości. Najwięcej informacji o planowanych i przeprowadzonych strajkach, protestach, wiecach i posiedzeniach związkowych

³² Takie oceny rynku pracy lubelskich drukarzy po 1918 r. znaleźć można w wielu podaniach pracowników Drukarni Miejskiej, kierowanych do lubelskiego Magistratu, na przemian z wnioskami o zapomogi, dofinansowanie leczenia czy zakup odzieży zimowej dla członków rodziny oraz wnioski o przyznanie zwrotnych pożyczek z kasy Magistratu. Zob. m.in. APL, 22/0 Akta miasta Lublina 1918–1939, sygn. 1607, [Akta dot.] Drukarni Miejskiej, k. 102. Materiały zawarte w aktach dotyczących Drukarni Miejskiej zawierają także listy płac etatowych pracowników, płace terminatorów, które pozwalają potwierdzić i porównać zarobki tej grupy zawodowej.

³³ Lista płac z września 1922 r. pokazuje, że różnica ta była naprawdę duża – najlepiej zarabiający pracownik (maszynista) Drukarni Państwowej otrzymywał pensję w wysokości 68.000 marek, a po potrąceniach ca 41.000 marek (dane według wówczas obowiązującej waluty).

³⁴ W ówczesnej nomenklaturze – strejków.

znajdziemy w zespołach akt: Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie z lat [1918]1919–1939, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie [1918]1919–1939 oraz Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie [1919–1923]1924–1926[1927]. Archiwalia te stanowią cenne źródło informacji do badań działalności związków zawodowych i ruchu zawodowego, w tym także drukarzy, choć przeprowadzona kwerenda zaowocowała jedynie potwierdzeniem zdobytych wcześniej z innych źródeł informacji. Były to na ogół skrótowe wzmianki w meldunkach sytuacyjnych i sprawozdaniach tygodniowych czy miesięcznych, sporządzanych na potrzeby organów policji na szczeblu powiatowym, jak i wojewódzkim.

Pierwszy strajk drukarzy w Lublinie wybuchł niedługo po odzyskaniu niepodległości – w sierpniu 1919 r. Według adnotacji z dnia 29 VIII „strajk drukarzy trwa od dnia 15 bm.; trwa nadal, niektóre tylko drukarnie przystąpiły do pracy”³⁵. Na nakreślenie sytuacji i okoliczności zorganizowania tego strajku pozwalają artykuły prasowe zamieszczone w lubelskiej prasie codziennej, choć, pisane przez wydawcę i właściciela drukarni, nie są pozbawione negatywnego nacechowania i antagonistycznego nastawienia wobec strajku i żądań strajkujących pracowników – związkowców³⁶.

O kolejnym strajku dowiadujemy się z kolei z pisma Komendy Powiatowej Policji Państwowej w Lublinie z 17 II 1925 r.:

Strajk wybuchł na tle ekonomicznym i trwał do godz. 18 dnia 27 stycznia rb. W strajku brały udział wszystkie drukarnie lubelskie z wyjątkiem drukarni Pietrzykowskiego, gdzie strajkowało tylko 6-ciu ludzi, reszta pozostawała przy pracy. Strajkujący żądali 35% podwyżki, której nie otrzymali i przystąpili do pracy³⁷.

W zachowanych powyżej zespołach znajdziemy także informacje o strajku zecerów w drukarni „Udziałowej” w Lublinie, który ogłoszono 23 VI 1925 r. W strajku wzięło udział 14 pracowników drukarni w celu wyegzekwowania wypłaty zaległych należności za pracę. Przebieg strajku określono jako spo-

³⁵ APL, 460/0 Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie, sygn. 273, Państwowa Policja m. Lublina – Wydział Prasowy. Spr[awy]. legalizacji (rejestracji) stowarzyszeń i związków – przepisy, zarządzenia, sprawozdania 1919, k. 24.

³⁶ Szerzej omawiam tę kwestię w dalszej części artykułu, zob. Prasa branżowa.

³⁷ APL, 410/0 Starostwo Powiatowe Lubelskie [1915–1918]1919–1939, sygn. 451, Strajki Drukarzy, 1925, b.p.

kojny, a wybuchł skutek wspólnej zmywy pracowników – możemy tylko przypuszczać, że strajk ten został zorganizowany przez związki zawodowe, gdyż brak potwierdzonej informacji o udziale organizacji związkowej w jego przygotowaniu. Trwał dwa dni i przyniósł pozytywny skutek – zecerom wypłacono zaliczki w poczet zaległych należności³⁸.

Strajki zorganizowane w 1925 r. w Lublinie, choć nie wynika to bezpośrednio z akt, mogły stać się przyczyną wznowienia i wzmocnienia działalności związku od 1926 r., którego siła organizacyjna słabła z roku na rok, wobec czego związek był „od drugiej połowy 1925 r. nieczynny dla braku zainteresowania się, jednak nie zlikwidowany”³⁹.

Minimalne, a wręcz znikome zaangażowanie lubelskich drukarzy w ruch społeczno-zawodowy wpisało się w ogólnopolską tendencję na tym gruncie:

W latach 1924–1925 spadek liczebności ogółu działających w Polsce organizacji związkowych był już bardzo wyraźny. W połowie lat 20. do Związków zawodowych wciąż jeszcze należało ponad milion osób, liczba ta jednak systematycznie malała. Rozczarowanie do tej formy uczestnictwa w życiu społecznym było ewidentne, co w okresie wyraźnego pogorszenia się koniunktury gospodarczej i zwłaszcza wśród robotników sfrustrowanych małą skutecznością organizowanych strajków nie może dziwić⁴⁰.

W grupie akt zawierających informacje o nastrojach społeczno-politycznych różnych grup zawodowych znaleźć można także informacje o organizowanych zjazdach, jak np. o VI Zjeździe Delegatów Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce, który odbył się w Warszawie 7 X 1924 r. Oprócz informacji o oddelegowanych członkach lubelskiego związku⁴¹, raport zawiera krótką charakterystykę zjazdu: „Zjazd miał podłoże

³⁸ APL, 449/0 Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie, sygn. 250, Związki Zawodowe. Ruch strajkowy – informacje, 1923–1925, (1932), s. 150.

³⁹ APL, 449/0 Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie, sygn. 239, Związki Zawodowe w pow. [iecie]. lubelskim – wykazy, informacje, 1924–1926, s. 57–58.

⁴⁰ G. Zackiewicz, *Ruch związkowy w Polsce 1918–1939*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, *Prace Historyczne*, t. 147, 2020, z. 4, s. 857.

⁴¹ APL, 449/0 Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie, sygn. 239, Związki Zawodowe w pow. lubelskim – wykazy, informacje, 1924–1926, str. 5. Raport nr 2098/1924 r. z dnia 20 XII 1924 r. Delegatem był ówczesny prezes Związku Zawodowego Drukarzy Oddział w Lublinie – Kazimierz Grochowski.

czysto ekonomiczne, a w pierwszym rzędzie ujednostajnienie działalności wszystkich oddziałów prowincjonalnych i wzajemne popieranie się⁴².

W aktach Okręgowego Urzędu Policji Politycznej znajdziemy też tajne akta inwigilacyjne na temat ruchu zawodowego na terenie miasta Lublina. W raporcie z dnia 23 XII 1924 r. starosty lubelskiego do wojewody lubelskiego znajdziemy informacje o przeprowadzonym rekonesansie o istniejących w Lublinie związkach zawodowych z oceną wpływów politycznych. Jak wynika z ww. raportu Związek Zawodowy Drukarzy zrzeszał wówczas pięćdziesięciu członków. „W związku ścierają się wpływy P.P.S. z komunistycznymi. Większość wpływów posiada jednak P.P.S. Wybitniejsi członkowie Paszkowski Karol /P.P.S./, Kluch Władysław /K.P.R.P./”⁴³.

Najbardziej obiecująco, wydawać by się mogło, zapowiadała się kwerenda w zespole akt Urząd Wojewódzki Lubelski – Wydział Społeczno-Polityczny z lat 1918–1939⁴⁴, niemniej jednak nie zaowocowała ona uzyskaniem istotnych dla badań informacji. Najczęściej na wzmianki o Związku Zawodowym Drukarzy i Pokrewnych Zawodów natrafić można było w sporządzanych na potrzeby policji wykazach związków zawodowych na terenie województwa lubelskiego. Z zawartych tam informacji wiemy, że związek mieścił się w kategorii klasowych związków zawodowych, powołany został do życia 17 I 1919 r., a siedzibę miał przy ulicy Bernardyńskiej 28 w Lublinie. W zarządzie wymienieni zostali: Paszkowski Karol, Trzaskowski Stefan, Antoni Kluch, Grabowski, Grochowski i Kazanowski. Ogólna liczba członków wyniosła wówczas 50 osób, przy czym 25 proc. członków deklarowało się jako komuniści lub będący pod wpływem partii komunistycznych, a 75 proc. deklarowało przynależność do PPS⁴⁵.

⁴² Ibidem. APL, 449/0 Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie, sygn. 239, Związki Zawodowe w pow. lubelskim – wykazy, informacje, 1924–1926, s. 5.

⁴³ APL, 449/0 Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie, sygn. 240, Związki Zawodowe i Stowarzyszenia pow. lubelski – sprawozdania ze zjazdów, informacje, 1924–1926, s. 82–83. Chodzi tu o przynależność i wpływy ideologiczne partii politycznych, tj. Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (KPRP). APL, 449/0 Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie, sygn. 240, Związki Zawodowe i Stowarzyszenia pow. lubelski – sprawozdania ze zjazdów, informacje, 1924–1926, s. 82–83.

⁴⁴ W przypadku omawianego powyżej zespołu warto podkreślić, że niepełne i nieadekwatne do zawartości akt tytuły jednostek aktowych sugerują, że zawierają one istotne dla tematu badań treści. Najczęściej jednak okazywały się nieprzydatne, a czas poświęcony na przegląd akt odwrotnie proporcjonalny do oczekiwanych i uzyskanych efektów.

⁴⁵ APL, 403/0 Urząd Wojewódzki Lubelski, Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 1274, Ewidencja Związków Zawodowych i ich oddziałów na terenie województwa lubelskiego 1933–1939.

Najbardziej obiecująca teczka, Statuty związków zawodowych, b.d., nie zawierała jednak statutu Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów – Oddział w Lublinie. Z kolei teczka, Związki zawodowe – informacje za lata 1922–1935, nie zawierała ani jednej wzmianki o działalności związkowej lubelskich drukarzy. W teczkach pt. Pracownicze związki zawodowe za 1926 r., Zażalenia na szykanowanie zawiązków zawodowych za 1925 r., W sprawie związków zawodowych za lata 1925–1926 również nie znajdziemy choćby znikomych informacji o związku.

Kwerenda w innych ogólnych aktach zaowocowała jedynie potwierdzeniem posiadanych danych, tj. datę zarejestrowania związku⁴⁶, adres siedziby oraz informację o podleganiu lubelskiego oddziału związku pod 26 Obwód Inspektora Pracy w Lublinie⁴⁷.

Poruszając istotne zagadnienie strajków organizowanych przez związek warto przedstawić i podkreślić stosunek pracodawców i właścicieli drukarni do funkcjonujących w zakładzie pracy struktur związkowych. Negatywny stosunek widać zarówno w reakcjach pracodawców w stosunku do wysuwanych przez związek postulatów w celu poprawy warunków pracy, wprowadzanych przestojów w czasie prowadzenia negocjacji, a w razie ich niepowodzenia do organizowanych strajków drukarzy, zecerów i introligatorów.

Cytując za Maciejem Świącickim:

(...) prymitywny przeważnie przedsiębiorca traktował (...) związki zawodowe w sposób powierzchowny: widział w nich zagrożenie swoich zysków a nawet swojego przedsiębiorstwa, nie dostrzegał zaś tego, że związek zawodowy, jako element zorganizowany, siłą rzeczy wprowadza do stosunków między pracą i kapitałem moment legalności, a więc tak pożądaną dla kapitału – stabilizację⁴⁸.

Zdanie to można potwierdzić, cytując fragmenty artykułu prasowego, pt. *Czego żądają pracownicy drukarni? Stanowisko przemysłowców i związku zawodowego*. Redaktor „Ziemi Lubelskiej”, w której został opublikowany artykuł, nie tylko omawia prowadzone w 1919 r. pertraktacje przez Polski Związek

⁴⁶ Ibidem, s. 6, 19. Tu jednak pojawia się sprzeczna informacja, że związek został zarejestrowany 16 I 1923 r. (nr rej. 47, 1048/BP/23). W innych dokumentach podawana jest data 17 I 1919 r.

⁴⁷ Ibidem, s. 4, 6. W obręb 26 Obwodu Inspektora Pracy wchodziły miasto Lublin, pow. lubelski oraz miasta: Lubartów, Radzyń, Puławy i Garwolin.

⁴⁸ M. Świącicki, *Instytucje polskiego prawa pracy w latach 1918–1939*, Warszawa 1960, s. 27.

Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów, ale komentuje też memoriał z 22 IX 1919 r., dotyczący spraw wynagrodzenia drukarzy za pracę i unormowania warunków pracy w drukarniach, jaki został złożony na ręce ministra spraw wewnętrznych oraz ministra przemysłu i handlu. Z dzisiejszej perspektywy, wystosowane wówczas żądania⁴⁹ są jak najbardziej oczywiste – wówczas jednak interpretowano je tak:

(...) zasadniczą tendencją żądań robotniczych jest obniżenie wydajności pracy do minimum, wprowadzenie jak największej ilości momentów, w których pracownik otrzymywałby zapłatę, a nie oddawał w zamian odpowiedniego ekwiwalentu pracy. Jest to tendencja nadzwyczaj niezdrowa, antyspołeczna, zdążająca do zubożenia kraju i dalszego krzewienia się lenistwa. Zgromadzenie drukarzy m. Warszawy musi więc traktować całość żądań robotniczych za jeden jeszcze objaw grasującej, groźnej choroby społecznej – wstrętu do pracy. (...) Niesłuchanie groźnym dla przemysłu jest żądanie zniesienia pracy akordowej (w żądaniach robotników, opracowanych w formie „cennika”, nie wspomina się ani słowem o pracy akordowej). (...) Zrozumiałem jest, iż w danym wypadku projektowane przepisy, regulujące stosunki pracownicze, dążyć będą do podniesienia wydajności i zwiększenia sprawności pracy w drukarniach, nie zaś, jak to ma miejsce w projekcie robotników, do tolerancji, a nawet protekcji drogo zapłaconego lenistwa. (...) Ogromna różnica, jaka zachodzi pomiędzy żądaniami robotników drukarskich, a zaofiarowaną zwykłą, która zmianie ulec nie może, napełnia obawą, iż Polski Związek Zawodowy Drukarzy i pokrewnych zawodów targnie się na zakłócenie biegu życia społecznego i dla poparcia swych dążeń lichwiarskich wywoła w drukarniach warszawskich bezrobocie (...)⁵⁰.

⁴⁹ „Ziemia Lubelska”, nr 406, 1919, s. 2–3. Złożone wówczas postulaty: „1) Znoszą pracę na sztukę. 2) Ograniczają dzień pracy w dniu przedświątecznym i w dniu wypłat. 3) Skracają dzień pracy przez zezwolenia na 10-minutowe spóźnienie się i o 5 minut wcześniejsze zakończenie pracy. 4) Podnoszą płacę o 75 proc. w stosunku do dotychczasowej. 5) Przy obecnym braku pracowników drukarskich zabraniają pracy nadobowiązującej (pogodzinnej). 6) Ograniczają czas pracy ciągłej (3-zmianowej) do 19 i pół godzin na dobę. 7) Zwiększają ilość świąt w roku. 8) Uniemożliwiają chwilowe zwiększenie personelu zakładu przy napływie roboty. 9) Przy braku pracowników wykwalifikowanych wprowadzają długotrwałe urlopy. 10) Ograniczają ilość uczniów, oddając ich pod kompetencję Związku zawodowego robotników. 11) Zabraniają pracy kobiet. 12) Oddają związkowi zawodowemu robotników władzę oceny, który zakład może kształcić uczniów drukarskich. 13) Wprowadzają urządzenia higieniczne, których bez przebudowy zakładów uskutecznić nie można, a obecnie wogóle wprowadzić niepodobna. 14) Przy 5-minutowym przedłużeniu roboty każą płacić za pół godz.”

⁵⁰ Ibidem.

Podobne i negatywne w wymowie komunikaty pojawiły się w 1929 r., gdy w dniu 4 III został ogłoszony strajk lubelskich zecerów. Na łamach „Głosu Lubelskiego” pojawiła się obszerna informacja redakcji i wydawcy⁵¹ takiej treści:

W dniu dzisiejszym wydajemy numer w zmniejszonych rozmiarach. Powodem tego stanu jest strajk zecerki, który wybuchł w Lublinie. Związek Zawodowy Drukarzy i Zawodów Pokrewnych zwrócił się do wydawców i właścicieli drukarni lubelskich z żądaniem o podwyżkę płacy w wysokości 35 proc. W odpowiedzi otrzymał propozycję podwyższenia płac o 15 proc. Wydawnictwa i drukarnie lubelskie, stojąc na stanowisku słuszności ekonomicznych żądań drukarzy o podwyższenie im zarobków, nie mogły jednak zgodzić się na wygórowane żądania, przedstawione im przez Związek Zawodowy Drukarzy. Zaproponowały podwyżkę w wysokości 15 proc. jako jedynie możliwą, nie chcąc narażać czytelników pisma na zbyt wielką podwyżkę prenumeraty, która musiałaby być nieuniknionym następstwem zażądaną przez Związek Zawodowy Drukarzy podwyżki zarobkowej. Na wspólnym posiedzeniu pracodawców i pracowników w Inspektoracie Pracy do porozumienia nie doszło, wskutek czego pracobiorcy proklamowali strejk, wbrew zapowiedzi, o dzień wcześniej. Polskie Wydawnictwa Lubelskie zmuszone zostały wskutek tego do ograniczenia swych rozmiarów aż do czasu likwidacji strajku, która, należy się spodziewać, nastąpi niedługo. Wydawnictwo „Głosu Lubelskiego” starać się będzie nie uszczuplać działu informacyjnego w wiadomościach wewnątrz-polskich i zagranicznych, jak również informacji miejskich. Prosimy więc czytelników naszych o pobłażanie dla trudności, powstałych nie z naszej winy, a wszystkich zainteresowanych prosimy o nadsyłanie nam – jak dotąd, komunikatów, przepraszając równocześnie za skróty, które wskutek wynikłych warunków będziemy musieli w nich poczynić⁵².

Redakcja „Ziemi Lubelskiej” nie komentowała na swych łamach w tak negatywny sposób przebiegu strajku, dając wyszczególniony, znacznie większą i pogrubioną czcionką, komunikat w treści: „Z powodu strejku zecerów, nu-

⁵¹ „Głos Lubelski”, nr 62, 1929, s. 1–2. Redaktorem naczelnym był wówczas Stefan Borowski, redaktorem odpowiedzialnym – Michał Niemier. Wydawca „Sp. z o.o. „Głos Lubelski” w Lublinie, Drukarnia Wydawnictwa „Głos Lubelski” – Lublin, ul. Kościuszki 10.

⁵² Ibidem.

mer dzisiejszy wychodzi w objętości dwóch stron” na końcu drugiej szpalty każdego numeru przez okres trwania strajku⁵³.

Pełniejsza informacja od wydawnictwa pojawiła się tylko w jednym numerze:

Z powodu trudności technicznych w związku ze strejkami zecerów, w dniu wczorajszym nie mogliśmy wydać numeru. Numer dzisiejszy wychodzi tylko w objętości 2 stron i zawiera najważniejsze wiadomości. Za skromne rozmiary dzisiejszego numeru z przyczyn niezależnych od nas przepraszamy naszych czytelników. W dalszym ciągu ewentualnego trwania strajku, nie chcąc pozbawiać Czytelników wiadomości, wydawać będziemy nasze pismo w takiej objętości, na jaką nam nasze warunki techniczne pozwolą⁵⁴.

Jak zatem widać, strajki traktowano jako przejściowe „trudności techniczne”, za które jednakże całkowicie obarczano organizatorów protestów – członków Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów, przemilczając powód podjęcia akcji protestacyjnej, tj. złe warunki pracy i płacy i wyzysk stosowany przez niektórych pracodawców.

Jako ciekawostkę, ale także jako przykład wywoływania negatywnego nastawienia opinii publicznej w stosunku do strajkujących pracowników, można uznać także załączane w prasie codziennej, czasopismach, książkach i broszurach wklejki z informacją, np. „Wydanie niniejszego numeru opóźnione z powodu strejku zecerów”⁵⁵.

Można stwierdzić, że takie działanie było celowym zabiegiem wydawców i właścicieli drukarni i miało wywoływać negatywne opinie o strajkujących i przerzucać na nich „winę” za opóźnienia w druku. Co bardziej znamienne, sami strajkujący zecerzy bądź ich niestrajkujący koledzy, musieli przygotować do druku skład takiej notatki.

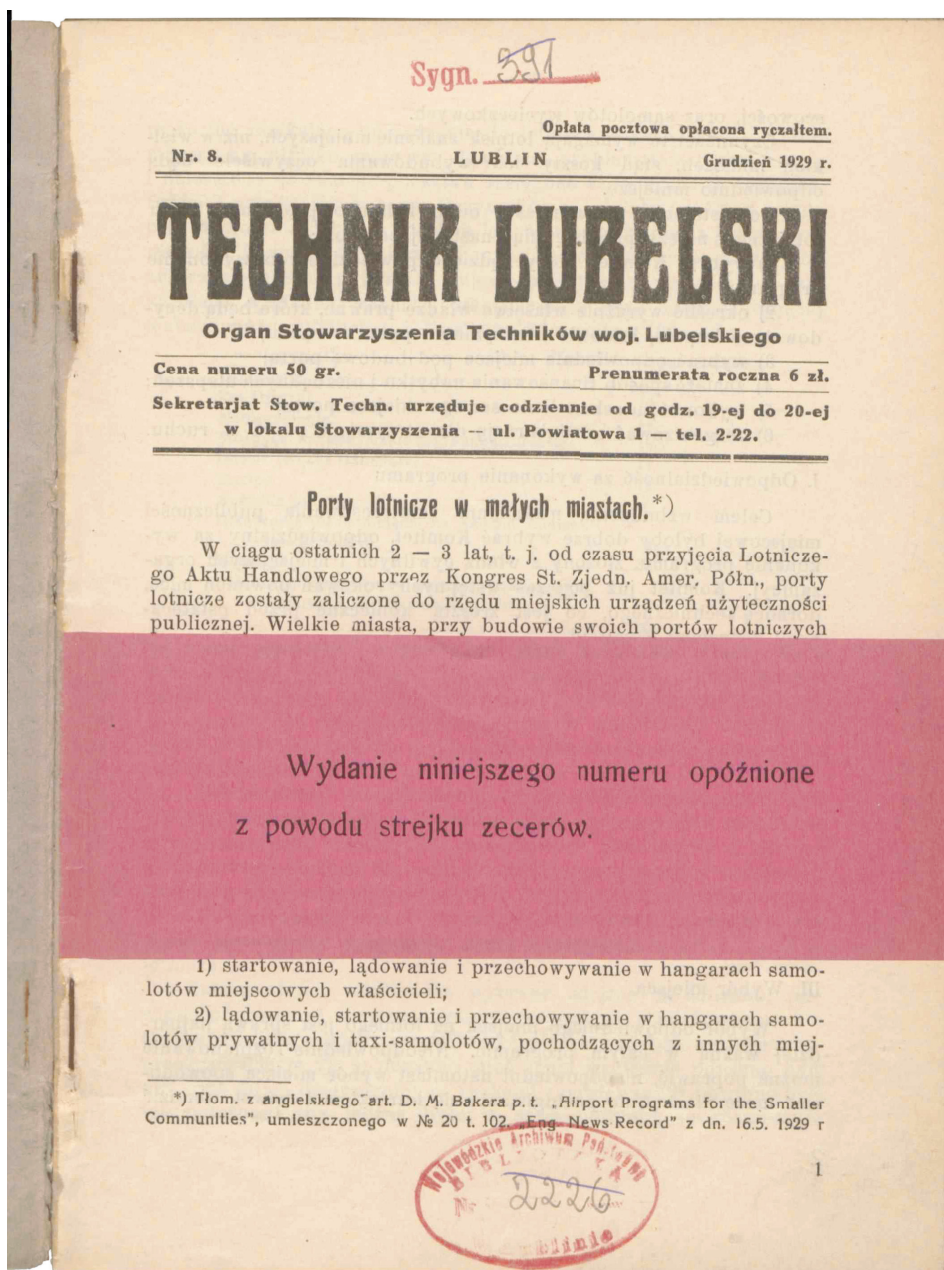
Kolejny zespół akt, w którym można poszukiwać informacji dotyczących działalności związku to Akta miasta Lublina, a w jego obrębie Wydział Go-

⁵³ „Ziemia Lubelska”, nr 62, 1929, s. 2. Zarówno „Ziemia Lubelska” jak i „Głos Lubelski” będą wydawane w pomniejszonej do dwóch stron objętości przez następnych kilkanaście dni. Informacji o zakończeniu strajku i jego rezultatach nie znajdziemy już na łamach tych dwóch tytułów.

⁵⁴ „Ziemia Lubelska”, nr 63, 1929, s. 2. Za komitet redakcyjny podpisał się wówczas Franciszek Matuszewski, Odbito w drukarni „Przełom”, ul. Kościuszki 10, wydawca Lubelskie Wydawnictwo Towarzystwa „Przełom”, sp. z o.o.

⁵⁵ „Technik Lubelski”, nr 8, 1929 (zob. il. 3).

Il. 3. Wklejka w czasopiśmie „Technik Lubelski” z 1929 r. informująca o opóźnieniach w druku w wyniku strajku zecerów. [Domena publiczna]

spodarczy 1918–1939 oraz Książki meldunkowe miasta Lublina. Ta ostatnia seria, dzięki sporządzonej bazie danych Mieszkańcy Lublina⁵⁶, umożliwia wyszukanie według nazwisk osób, które pracowały w zawodzie drukarza, zecera, introligatora w danym zakładzie pracy, o ile to zostało podane w chwili meldunku⁵⁷, a tym samym ustalić miejsce pracy pracowników, którzy przynależeli do związku.

Przegląd bardzo ciekawych i istotnych do badań historii drukarstwa lubelskiego akt, dotyczących organizacji i funkcjonowania Drukarni Miejskiej (Drukarni Państwowej), zawierających głównie listy płac pracowników zatrudnionych przez Magistrat, zaowocował także zgromadzeniem materiału porównawczego, dotyczącego zmian wysokości wynagrodzenia drukarzy, zecerów, introligatorów i ich uczniów (terminatorów) na przestrzeni lat 1918–1935⁵⁸. W aktach, obok list płac, znajdują się także liczne podania o przyznanie podwyżek, ale zdecydowanie częściej podania o przyznanie zapomogi, o dofinansowanie leczenia, nauki dzieci czy o przyznanie pożyczek i wniosków o ich częściowe umorzenie.

Biorąc pod uwagę informacje napotymane m. in. w prasie branżowej, czy korespondencji związku w sprawach „akcji cennikowych”, sytuacja ekonomiczna pracowników Drukarni Miejskiej miała być nieporównywalnie lepsza aniżeli drukarzy pracujących w prywatnych zakładach – zestawiając je z ilością podań o wsparcie finansowe wystosowywanych rokrocznie do Magistratu m. Lublina, zachowanych w teczkach aktowych, wysnuć należy bardzo smutny wniosek: lubelscy pracownicy słowa, istotnie, pracowali za głodowe stawki.

⁵⁶ Baza dostępna on-line na stronie Archiwum Państwowego w Lublinie umożliwia wyszukiwanie według imienia i nazwiska lub sygnatury książki meldunkowej. Pełne wyszukiwanie np. zawód, adres zamieszkania, itp. możliwe jest wyłącznie w czytelni archiwum. Więcej informacji o strukturze bazy można znaleźć w opisie autorstwa Ł. Mulaka: <<http://www.lublin.ap.gov.pl/zasob/bazy-wlasne/mieszkanicy-lublina/>>, [dostęp: 25.09.2021].

⁵⁷ Dysponując nazwiskami członków związku oraz w oparciu o dane zawarte w bazie Mieszkańcy Lublina, podjęłam próbę ustalenia grupy zawodowej oraz ich miejsca pracy. Udało się to w niepełnym zakresie ze względu na brak ksiąg ludności stałej miasta Lublina, czy znikomej ilości zapisów zawartych w księgach meldunkowych odnoszących się do okresu 1918–1939. W przypadku nazwisk, które udało się zidentyfikować i potwierdzić odpowiednimi zapisami w ww. bazie danych, wszyscy zidentyfikowani wykonywali zawód zecera, m. in. w redakcji „Ziemi Lubelskiej”, czy Drukarni Państwowej. Ta grupa zawodowa najczęściej przystępowała do strajków. Zestawienie w posiadaniu autorki.

⁵⁸ Zob. APL, 22/0 Akta miasta Lublina, 1918–1939, sygn. 1399–1401, 1603–1613.

O działalności drukarni w Lublinie w okresie okupacji nie zachowało się zbyt wiele materiałów archiwalnych w zasobie lubelskiego archiwum.

Najwięcej o tym okresie możemy się dowiedzieć z akt wytworzonych tuż po II wojnie światowej, m. in. w zespole akt Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Lublinie z lat 1944–1975, gdzie dostępna jest wprawdzie tylko jedna teczka aktowa zawierająca fotokopie materiałów archiwalnych, dotyczących mordu drukarzy lubelskich, dokonanego przez hitlerowców 1 VI 1944 r. w Lublinie.

Dokumentują one niezwykle tragiczne wydarzenie nocnej obławy na drukarzy – pracowników drukarni „Popularna” przy ul. Żmigród, której właścicielami byli Aleksander Michalski i Józef Rybiński. Zakonspirowani drukarze podczas nocnej zmiany drukowali materiały konspiracyjne – ulotki, afisze, gazetki, a także fałszywe dokumenty i przepustki. Udostępniali także czcionki partyzanckim drukarniom – jak wynika z treści zachowanego w aktach wycinka prasowego⁵⁹:

(...) W nocy z 7 na 8 marca 1944 roku do mieszkania Michalskiego wpadło gestapo. Aresztowano współwłaściciela drukarni i jego żonę. Tej samej nocy „Pod Zegarem” i na Zamku znalazł się cały personel „Popularnej”, a także rodziny wielu drukarzy. Niemcom nie udało się wydobyć od drukarzy informacji, jakimi drogami kontaktowali się oni z partyzantami. Gdy nie pomogły i tortury, bohaterscy drukarze zostali pomordowani (...). Oprócz Michalskiego i Rybińskiego zginęli: Jan Tarkowski, Marian Lipski, Stefan Olszak, Jan Banasik, Stefan Busiewicz, Jan Dominiko, Stanisław Gwiazdecki, Antoni Kluch, Edward Ogonek, Władysław Smok, Tomasz Wyrostek, Zdzisław Woźniak, Edward Olszewski. Tomasz Olszewski, nie mogąc znieść tortur popełnił samobójstwo. Rodziny drukarzy zostały wywiezione do obozów koncentracyjnych i tylko część z nich wróciła (...)⁶⁰.

⁵⁹ APL, 1266/0 Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie, sygn. 2714, Mord drukarzy lubelskich w 1944 r., s. 1–10. Fotokopie dokumentów z okresu okupacji do Wydziału Propagandy i Agitacji Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Lublinie przekazała Zofia Michalska, właścicielka drukarni przy ul. Żmigród w Lublinie, w której GL i AL drukowały ulotki, kenkarty i inne druki. Rodzina ww. została wymordowana w okresie okupacji – na podstawie adnotacji z teczki aktowej o sygn. dawnej 51/VIII/242.

⁶⁰ Ibidem, s. 7. Zob. też fotokopie imiennego wykazu więźniów, którzy mieli być rozstrzelani w obozie koncentracyjnym na Majdanku oraz fotokopia obwieszczenia dowódcy Policji Bezpieczeństwa i SD na okręg lubelski z dnia 3 VI 1944 r., informującego o wykonaniu kary śmierci przez rozstrzelanie za dokonanie zamachu bombowego na oddział wartowników SS – wśród rozstrzelanych znajdują się nazwiska aresztowanych przez gestapo pracowników drukarni „Popularna”. Ibidem, s. 1–6, 9.

Il. 4. Tableau upamiętniające śmierć szesnastu lubelskich drukarzy w okresie II wojny światowej. [Domena publiczna]

Dokumenty zgromadzone przez Zofię Michalską, współwłaścicielkę drukarni „Popularnej”, która również została aresztowana przez gestapo, a potem „więziona była na Zamku, 19 VII 1944 r. w kaplicy zamkowej odczytano jej wyrok śmierci i wtrącono do celi śmierci, gdzie doczekała się wolności”⁶¹, zawierają też jej odręczne adnotacje, która z ofiar była pracownikiem drukarni, określiła też wykonywany przez ofiary zawód. Wśród fotokopii znajduje się też tableau, na którym upamiętniono śmierć szesnastu lubelskich drukarzy – „ONI, w ponurą noc hitlerowskiej niewoli walczyli o drukowane słowo polskie, płacąc za swój gorący patriotyzm największą cenę – życie. W dniu, w którym radośnie witamy XX-lecie Polski Ludowej uczcijmy pamięć Tych Kolegów”⁶².

Była to niepowetowana strata dla lubelskiego drukarstwa, wielu ze straconych to drukarze, zecerzy, maszyniści, linotypiści o wysokich kwalifikacjach i z wieloletnim doświadczeniem na tym polu. Ich śmierć uszczupliła znacząco również szeregi Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów.

Niewiele informacji o ponownym utworzeniu struktur Związku Zawodowego Drukarzy w okresie po II wojnie światowej przyniosła kwerenda w zespole akt Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych w Lublinie za lata 1944–1950⁶³. „Wojewódzka Rada Związków Zawodowych miała koordynować pracę zarządów wszystkich organizujących się związków zawodowych. Statutowym celem działalności było dążenie do polepszenia warunków pra-

⁶¹ Ibidem, s. 7.

⁶² Ibidem, str. 10. Byli to (w kolejności zamieszczonych nazwisk): Banasik Jan, Busiewicz Stefan, Dominko Jan, Kluch Antoni, Kalinowski Zdzisław, Rybiński Józef, Lipski Marian, Woźniak Zdzisław, Olszewski Edward, Michalski Aleksander, Tarkowski Jan, Ogonek Edward, Wyrostek Tomasz, Smok Władysław, Michalak Bolesław, Babiloński Zbigniew. Zob. też: Sprawozdanie Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów R.P. – Okręg Lublin za czas od dnia 1 października 1944 r. do dnia 31 grudnia 1945 r., w którym opublikowana została „Lista kolegów zamordowanych przez hitlerowskich barbarzyńców”. Wymienia ona nazwiska ofiar mordu w kolejności alfabetycznej: Banasik Jan, Busiewicz Stefan, Dominko Jan, Grochowski Stefan, Kalinowski Piotr, Kluch Antoni, Lipski Marian, Michalski Aleksander, Michalak Bolesław, Ogonek Edward, Olszewski Edward, Rybiński Józef, Smok Władysław, Tarkowski Jan, Woźniak Zdzisław, Wyrostek Tomasz. Na liście nie uwzględniono Zbigniewa Babilońskiego, z kolei przy nazwisku Kalinowski figuruje imię Piotr a nie Zdzisław, jak zapisano na pamiątkowym tableau (ibidem, s. 23). Wersja cyfrowa dostępna w serwisie Biblioteki Narodowej <<https://www.polona.pl/>>, [dostęp: 9.11.2021].

⁶³ Władzę nadrzędną nad WRZZ sprawowała Centralna Komisja Związków Zawodowych z siedzibą w Lublinie, a następnie w Warszawie, a od 1949 r. Centralna Rada Związków Zawodowych.

cy i bytu robotników oraz działalność kulturalno-oświatowa i organizacja wypoczynku”⁶⁴.

W zachowanej w tym zespole ewidencji związków zawodowych w Lublinie z lat 1947–1948 znajdziemy informację o funkcjonującym tu Związku Zawodowym Pracowników Poligraficznych(!) wraz z imiennym składem zarządu, z nanoszonymi później adnotacjami o zachodzących zmianach⁶⁵.

Z pewnością na inne wzmianki można byłoby natrafić dokonując przeglądu całości dokumentacji z lat 1945–1950, wytworzonych w toku działalności poszczególnych wydziałów WRZZ, m.in. Wydziału Organizacyjnego (sprawozdania z działalności, protokoły posiedzeń, uchwały, plany pracy, itp.), Wydziału Kulturalno-Oświatowego (m.in. instrukcje, zarządzenia, sprawozdania czy przegląd akt dotyczących propagandy czytelnictwa i organizacji bibliotek związkowych itp.), czy chociażby Samodzielnego Referatu Kobiecego, które z pewnością mogłyby rzucić nieco światła na udział kobiet w działalności tegoż związku. Należy podkreślić, że byłaby to niezwykle rozległa i czasochłonna kwerenda ze względu na bardzo dużą ilość akt zawartych w tym zespole, a które należałoby w całości przejrzeć.

Wiadomości o funkcjonowaniu lubelskiego oddziału Związku Pracowników Przemysłu Poligrafii do 1950 r. i z lat późniejszych należy poszukiwać już w aktach o charakterze centralnym, m.in. w zasobie Archiwum Akt Nowych w Warszawie⁶⁶.

Najpełniejszym źródłem dokumentującym działalność Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów czy późniejszego Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego – Okręg Lublin, są wydane drukiem sprawozdania z działalności związku.

⁶⁴ Informacja o zespole APL, 789/0 Wojewódzka Rada Związków Zawodowych w Lublinie 1944–1980 zob. <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/3195>>, [dostęp: 31.08.2021].

⁶⁵ APL, 789/0 Wojewódzka Rada Związków Zawodowych w Lublinie 1944–1980, sygn. 359, str. 277. W skład ówczesnego Zarządu Związku Zawodowego wchodził: Ślabczyński Feliks – przewodniczący, Boczek Józef – zastępca przewodniczącego, Sawicki Władysław – sekretarz (późn. wykreślony), Siebielec Tadeusz – skarbnik, Pluch Stanisław – przewodniczący Komisji Kultury, Polakowski Józef, Chęć Henryk, Lipiec Bolesław, Zabłocki Władysław, Skrzypczak H[elena], Gołębiowski Jan, Rajngruber Eugeniusz, Malewicz Sz[ymon] – członkowie zarządu, Zawisza Władysław, Fodemski [Stefan, uzup. autorki] – zastępcy. Później dopisani: Kończal Tadeusz – sekretarz, Stasiak Jan – zastępca przewodniczącego, Malinowski Zdzisław – sekretarz.

⁶⁶ Zob. m.in. AAN, 3042/0 Komisja Centralna Związków Zawodowych 1944–1949. Opis i zawartość zespołu zob. <<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespol/-/zespol/163037>>, [dostęp: 31.08.2021].

W zbiorach Biblioteki Narodowej zachowały się trzy sprawozdania za lata 1944/1945, 1946 i 1947⁶⁷. Wydane własnym nakładem przy wsparciu Stanisława Pietrzykowskiego – właściciela Zakładów Graficznych J. Pietrzykowski (późniejszych Państwowych Lubelskich Zakładów Graficznych w Lublinie) – są nie tylko dokumentem opisującym działalność związkową, ale także przykładem inicjatywy artystycznej drukarzy – związkowców, którzy zadbali również o szatę graficzną wydawanych sprawozdań⁶⁸.

Lektura sprawozdań przyniosła szereg informacji, dzięki którym można odtworzyć imienne listy członków związku, zrzeszającego drukarzy nie tylko z Lublina, ale też z Białej Podlaskiej, Chełma, Kraśnika, Łukowa, Radzyńa Podlaskiego, Siedlec, Tomaszowa oraz Zamościa, ustalić imienne składy zarządów z zachodzącymi tutaj zmianami, prześledzić również zmiany organizacyjne i ewoluowanie struktur związku, które dość dynamicznie zachodziły po 1944 r.

Z treści sprawozdań możemy także określić cele, plany i założenia związku, poznać sytuację ekonomiczną organizacji, przeanalizować zmiany zachodzące w strukturze związku, poznać dane statystyczne, etc.

Nie bez znaczenia będzie też zarys sytuacji społeczno-ekonomicznej drukarzy lubelskich jako grupy zawodowej, zwłaszcza po zakończeniu II wojny światowej. Pomimo strat osobowych i materialnych w okresie okupacji, lubelscy drukarze dość szybko „stanęli w szeregach zorganizowanej klasy robotniczej, aby wspólnie z nią tworzyć wielkie dzieło – budować nową, niepodległą, demokratyczną Polskę”⁶⁹.

Pierwsze zebranie o charakterze organizacyjnym zostało zwołane 3 VII 1944 r. i zaowocowało reaktywowaniem lubelskiego oddziału Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów RP. Na tym samym spotkaniu ukonstytuowany został nowo wybrany zarząd, który stanął przed nie lada

⁶⁷ Zob. „Sprawozdanie Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów R.P. – Okręg Lublin za czas od dnia 1 października 1944 r. do dnia 31 grudnia 1945 r.” – sygn. P. 3892 oraz „Sprawozdanie Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego w Polsce Okręg Lublin za Rok 1946 – sygn. P.3892 A, za rok 1947 – sygn. P.3892 B: <<https://www.polona.pl/>>, [dostęp: 9.11.2021].

⁶⁸ Na uwagę zasługują okładki autorstwa Tadeusza Siebielca, wieloletniego członka związku – estetyczne, przejrzyste i wykorzystujące charakterystyczne elementy graficzne związane z Lublinem (panorama Lublina, Brama Krakowska) czy drukarstwem (herb drukarzy – gryf w koronie królewskiej trzymający dwa tampony do nakładania farby drukarskiej). Za redagowanie sprawozdań odpowiedzialni byli członkowie związku: Władysław Stefanicki, Tadeusz Siebielec oraz Feliks Słabczyński.

⁶⁹ „Sprawozdanie Związku Zawodowego...”, s. 5.

wyzwaniem – odbudowania struktur, zgromadzenia środków finansowych, zorganizowania lokalu na potrzeby zebrań, etc.

Wysiłek włożony w odbudowę struktur organizacyjnych był bardzo duży, zważywszy na fakt, że Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego wszelką działalność wydawniczą, niezbędną do odbudowywania państwowości polskiej (druk obwieszczeń, dekretów, rozkazów, etc.), powierzył właśnie drukarniom Lublina i większych miast Lubelszczyzny, a co za tym idzie czas pracy wykraczał mocno poza ustalone jeszcze przed 1939 r. normy ośmiogodzinnego czasu pracy.

Głównym celem reaktywowanego związku w dalszym ciągu pozostawały: „ochrona pracy i płac drukarzy, podnoszenie estetycznego i artystycznego poziomu sztuki drukarskiej, krzewienie wśród członków poczucia godności, solidarności i moralności robotnika”. Związek ponadto sprawował nadzór nad ruchem uczniów poprzez rejestrowanie zawieranych umów o naukę zawodu w poszczególnych zakładach pracy oraz poprzez dokształcanie uczniów w zależności od zapotrzebowania.

Ze sprawozdań możemy dowiedzieć się także o podpisanym 28 IV 1945 r. Układzie zbiorowym, który także regulował liczbę uczniów i przyjmowanie nowych pracowników na „wakujące kondycje”. Zarząd związku od tej pory był odpowiedzialny za prowadzenie „Społecznego Biura Pośrednictwa Pracy”, które miało rejestrować bezrobotnych członków związku oraz pośredniczenie w zatrudnieniu ich u nowych pracodawców. W okresie sprawozdawczym od 1 III 1945 do 1 I 1946 r. zarejestrowano czterdziestu czterech bezrobotnych członków związku, z której to liczby dwudziestu ośmiu związkowców otrzymało stałą pracę, dziesięciu skierowano na tereny odzyskane, trzech pracowało dorywczo, bezrobotnych pozostało w dalszym ciągu trzech członków. Ogółem związek z końcem 1945 r. zrzeszał dwustu członków, z czego największe pod względem liczebnym grupy stanowili: składacze ręczni – pięćdziesiąt osób, pedalarze i pomocnicy maszynistów – czterdzieści osób, introligatorzy i ich pomocnicy – trzydzieści sześć osób. Zrzeszonych w związku było osiemnastu uczniów (terminatorów).

Novum w strukturze organizacyjnej związku było funkcjonowanie Komisji Kulturalno-Oświatowej odpowiedzialnej za podnoszenie poziomu wiedzy i kultury zrzeszonych w organizacji członków i ich rodzin. Powojenne miesiące były pod tym względem dość ubogie w wydarzenia – zorganizowano zaledwie kilka zabaw towarzyskich, akademii okolicznościowych, Mikołajki dla dzieci czy spotkanie opłatkowe.

Na uwagę zasługuje fakt powołania do życia w maju 1945 r. Biblioteki Związkowej, której prowadzenie powierzono Irenie Ogonek – zastępczyni sekretarza Zarządu Okręgu Lublin. Do biblioteki zakupiono wiele dzieł, głównie beletrystycznych, finansując te wydatki (5200 zł) z budżetu organizacji, książki gromadzono także z darów od członków związku, prenumerowano także prasę i czasopisma branżowe.

W 1947 r. podjęto bardzo imponujące przedsięwzięcie, tj. budowę własnej siedziby związku dla okręgu lubelskiego, niestety z racji braku możliwości sfinansowania dzierżawy nieruchomości, zaniechano budowę siedziby, która miała powstać przy ul. Orlej 3 w Lublinie⁷⁰.

Jak wynika ze sprawozdania, rok 1947 okazał się trudny pod względem organizacyjnym. Pomimo zmian w strukturach związku, scalenia zbyt wielu i mało liczebnych sekcji, które do tego roku ochoczo tworzone, m.in. Sekcji Kobiet – ich członków włączono do sekcji ogólnych, np. Sekcji Maszynistów, Sekcji Introligatorów – to jednak działania te nie wpłynęły pozytywnie na efektywność działań związkowców. W sprawozdaniu za przyczynę takiego stanu rzeczy podano, że na kierownicze stanowiska sekcji powołano „czynniki mało energiczne”.

Osiągnięciem jednak było dokooptowanie nowych organizacji do struktur okręgu lubelskiego z kolejnych miejskich ośrodków jak: Siedlce, Radzyń Podlaski, Łuków, Kraśnik czy Puławy⁷¹.

Z powodu trudności lokalowych i niewielkich środków finansowych także Komisja Kulturalno-Oświatowa ZZPPP odnotowała tendencję spadkową w podejmowanych inicjatywach, aczkolwiek udało się zorganizować wycieczki krajoznawcze do Kazimierza i Puław oraz kilka imprez okolicznościowych. W sprawozdaniu podkreślono też:

(...) udział Związku w pracach wyborczych do Sejmu Ustawodawczego, członkowie Związku brali aktywny udział, zasiadając w Obwodowych Komisjach Wyborczych; w manifestacji święta robotniczego 1-go Maja, w święcie wsi polskiej i w dniu spółdzielczości, przez udział ten łączyliśmy swe uczucia i myśli z polskim ruchem robotniczo-chłopskim i spółdzielczym⁷².

⁷⁰ „Sprawozdanie Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego w Polsce Okręg Lublin za Rok 1947”, s. 5, zob. <<https://www.polona.pl/>>, [dostęp: 9.11.2021].

⁷¹ Ibidem, s. 5–6.

⁷² Ibidem, s. 6.

Na kolejne drukowane sprawozdania za lata 1948–1950 nie udało się natrafić ani w materiałach archiwalnych, ani w katalogach bibliotek. Prawdopodobnie nie były one już publikowane w takiej formie.

Analiza zawartości dwutygodnika „Wiadomości Graficzne”⁷³ za lata 1923–1939, 1946–1948 pozwala znacząco uzupełnić skromne informacje, pochodzące z materiałów archiwalnych. Krótkie notatki czy obszerniejsza korespondencja o charakterze sprawozdawczym, nadsyłane do redakcji, stanowią dodatkowe źródło do badań dziejów organizacji związkowej, zwłaszcza w kwestii bieżących zmian personalnych w zarządzie, zmian w strukturze organizacji, spraw poruszanych na zebraniach, spotkaniach czy odczytach oraz ogólnej oceny kondycji lubelskiego związku zawodowego, a co za tym idzie także sytuacji drukarzy lubelskich.

W początkowych latach ukazywania się periodyku lubelski oddział związku nie udzielał się zbyt aktywnie na jego łamach. Lublin wymieniany był na ogół w sprawozdawczych artykułach o działalności związku lub sporządzanych przez redakcję czy przez Zarząd Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce zestawieniach statystycznych, w których – nie ma co ukrywać – okręg lubelski wypadł niezbyt korzystnie.

Na najobszerniejszą wzmiankę o związku natrafimy dopiero w 1923 r. W artykule pt. *Z oddziału lubelskiego*, w którym przeczytać możemy m. in. o walnym zebraniu, które odbyło się 30 I 1923 r., a w którym uczestniczył delegat Zarządu Głównego w Warszawie – kol. Szczucki, który wygłosił referaty o ogólnej idei tworzenia związku zawodowego drukarzy, omówił podłoże i skutki zorganizowanych głośnych strajków w Krakowie. Zmierzył się także z omówieniem dotkliwych problemów lubelskiego oddziału, tj. kwestii ogromnego bezrobocia drukarzy, za przyczynę którego wskazano dwa czynniki: zbyt dużą liczbę uczniów oraz drożyznę. Efektem tego zebrania, oprócz zwrócenia uwagi na palące dla branży problemy, było także dobrowolne

⁷³ „Wiadomości Graficzne. Organ związku zawodowego drukarzy i pokrewnych zawodów w Polsce”, pod red. Antoniego Burkota. Dwutygodnik wychodzący w latach 1923–1939, od 1946 r. ukazywał się jako miesięcznik pod zmienionym tytułem: „Wiadomości Graficzne – organ związku zawodowego pracowników przemysłu poligraficznego w Polsce”, pod red. Komitetu Redakcyjnego. Dostęp on-line w zasobach Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej: <<https://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra>>, lub w serwisie ACADEMICA – Cyfrowa wypożyczalnia międzybiblioteczna książek i czasopism naukowych: <<https://www.academica.edu.pl/>>, [dostęp: 10–20.07.2021]. Częstotliwość ukazywania się, zmiana tytułu i podtytułu zob. Centralny Katalog Czasopism Polskich. Biblioteka Narodowa <<http://www.mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=07>>, [dostęp: 01.09.2021].

opodatkowanie się drukarzy – członków związku. Był to bardzo popularny wówczas gest wsparcia finansowego, wykonywany przez pracowników drukarni mających zatrudnienie na rzecz swoich bezkondycyjnych (nieposiadających zatrudnienia) kolegów⁷⁴.

W kwestii dużego bezrobocia wśród drukarzy i pracowników pokrewnych zawodów Lublin dość często wymieniany był na łamach „Wiadomości...” – miasto wymieniano w tym i temu podobnych zawiadomieniach dla drukarzy, poszukujących pracy: „Wobec masowego bezrobocia w przemyśle graficznym Zarząd Główny ostrzeża członków Związku wszystkich zawodów przed wyjazdem w poszukiwaniu kondycji w innych miastach. Szczególnie bezrobociem dotknięte są miasta: Warszawa, Wilno, Lwów, Kraków, Lublin, Białystok (...)”⁷⁵.

Optymistyczne zdanie i nadzieje na przyszłość, wyrażone przez delegata z Warszawy, że „pomysł objazdu przez delegata poszczególnych oddziałów jest bardzo dobry i wyda doskonale organizacyjne rezultaty”⁷⁶ niestety nie przełożył się na faktyczne działania lubelskich związkowców. Na łamach „Wiadomości...” aż do roku 1925 nie pojawiła się istotniejsza informacja o funkcjonowaniu lubelskiego oddziału związku – poza zamieszczoną w lipcu 1924 r. notką o nowo wybranym składzie zarządu: „Na odbytem w dn. 1 lipca r. b. zebraniu został powołany na stanowisko przewodniczącego Związku Drukarzy w Lublinie kol. Kazimierz Grochowski, na sekretarza – kol. Karol Paszkowski. Obecny adres Związku: Lublin, ul. Króla Leszczyńskiego 20 (Paszkowski)”⁷⁷. W tego typu zawiadomieniach o zmianach personalnych w zarządzie nie podawano niestety ogólnej liczby zrzeszonych członków, co byłoby niezwykle pomocne w określeniu dynamiki wzrostu czy też spadku liczby członków zrzeszonych w organizacji na przestrzeni lat.

Rok 1925 był kryzysowy dla wielu organizacji związkowych drukarzy w Polsce. Poza omówionym powyżej strajkiem lubelskich drukarzy, który zorganizowano na początku 1925 r.⁷⁸, na łamach „Wiadomości...” żywotność lubelskiego oddziału podsumowano takim oto zdaniem: „Poza osłabie-

⁷⁴ „Wiadomości Graficzne”, nr 2, 1923.

⁷⁵ Ibidem, nr 3, 1923.

⁷⁶ Ibidem, nr 2, 1923.

⁷⁷ Ibidem, nr 7, 1924.

⁷⁸ Zdaniem autorki był to raczej jednorazowy zryw grupy drukarzy niż przejaw planowej działalności organizacji związkowej.

niem finansów Związku bezrobocie prowadzi również i do osłabienia organizacyjnego, zwłaszcza drobniejsze Oddziały. Do tych w pierwszym rzędzie należy Lublin, który faktycznie dziś dla nas nie istnieje, również źle dzieje się w Radomiu i Piotrkowie⁷⁹.

Zdanie to było chyba dość motywujące dla lubelskiego zarządu, bo już z początkiem 1926 r. na łamach periodyku pojawił się obszerny artykuł pt. *Korespondencje z Lublina*, w którym czytamy m.in., że

(...) w Okręgu Lubelskim od dłuższego czasu źle się dzieje – Lublin drukarski doznał kryzys organizacyjny. Liczba członków rozumiejących potrzebę i znaczenie organizacji zawodowej zmniejszyła się. Część z nich wyjechała, drudzy zniechęcili się lub znaleźli pracę poza zawodem; pozostali wierni sztandarowi robotniczemu okazali się zbyt słabymi, nie mogli ogarnąć wszystkich kolegów, nie mogli przywiązać ich do organizacji. Stopniowy zanik organizacji najsilniej przejawiał się w pierwszej połowie ubiegłego roku i trwa do tej pory. Zarząd Główny wielokrotnie listownie wzywał kierowników Okr[ęgu]. Lub[elskiego]. do energicznej propagandy, obiecując swą pomoc. Niestety, otrzymywał w odpowiedzi tylko ubolewania, iż członkowie mało się sprawami ogólnymi interesują, narzekają na wysokie składki, mają różne pretensje do organizacji i t.p.⁸⁰

Z artykułu wyczytać także możemy o złej finansowej kondycji pracowników – w ciągu 1925 r. płaca minimalna spadła z pięćdziesięciu czterech złotych do pięćdziesięciu złotych – Zarząd Główny upatrywał przyczyn cięcia płac w niezbyt dobrej dbałości o organizację związkową. Redaktor podkreślał, że zadziwia fakt, że członkom lubelskiego związku szkoda było wpłacać po 1,50 zł miesięcznie na rzecz organizacji związkowej, która *de facto* środki te wykorzystywała do finansowania działalności w celu obrony pracy i płacy własnej (!) grupy zawodowej, a nie wyrazili sprzeciwu na zmniejszenie płac przez właścicieli drukarni o cztery złote miesięcznie. Winą za ten stan rzeczy obarczono młode pokolenie drukarzy, nieświadome lub niechące dostrzec faktu, że ta właśnie minimalna płaca osiągnięta została dzięki ciężkiej pracy starszej, doświadczonej kadry i działającej w tym zakresie przez wiele lat organizacji związkowej⁸¹.

⁷⁹ Ibidem, nr 21, 1925.

⁸⁰ Ibidem, nr 2, 1926.

⁸¹ Ibidem.

W marcowym numerze „Wiadomości...” redakcja opublikowała list otwarty Teodora Nurowskiego⁸² do kolegów drukarzy, z którego płynie jawna krytyka braku działalności organizacji związkowej. Odwołuje się on do tradycji związku, do roku 1915, kiedy organizacja związkowa drukarzy zawiązywała się w nader trudnym okresie okupacji austriackiej. Autor odnosił się także do rangi lubelskiego Związku Drukarzy, która była podkreślana na pierwszym Zjeździe Drukarzy w Warszawie w 1919 r.

Związek drukarzy lubelskich ma za sobą żywiołową tradycję czynów, wobec których, obowiązkiem wszystkich drukarzy lubelskich jest wskrziesić chlubną przeszłość, a skupiając się niezwłocznie w siedzisku tej jedynej robotniczej Organizacji, trwać w pogotowiu do walki o lepszą przyszłość. Bacność! Ja nie na próżno na alarm dzwonię!⁸³.

Słowa te, mające podnieść morale wśród byłych kolegów, nie wpłynęły niestety zbyt pozytywnie na realia. W kolejnych latach 1927–1929 wzmianki prasowe o Lublinie wciąż traktowały o tym, że organizacja „kuleje”, „ledwo wegetuje”, „od czasu do czasu z okazji starań o podwyżkę widać tam jakieś życie”⁸⁴, a co bardziej znamienne, wprost podkreślano, że przyczyną tego stanu rzeczy jest to, „iż ludzie zdolni wyjechali i wprost niema tam komu prowadzić pracę organizacyjną”⁸⁵.

Dopiero w marcu 1929 r. „Wiadomości...” przyniosły dobre informacje o podjętych działaniach lubelskiej organizacji związkowej. „Koledzy lubelscy nareszcie ocknęli się z długotrwałego odrętwienia. Postanowili polepszyć swój byt i w tym celu zażądali 35% podwyżki”⁸⁶.

Ogłoszonej wiosną 1929 r. „akcji cennikowej” lubelskich drukarzy poświęcono dużo uwagi w kolejnym numerze „Wiadomości...”⁸⁷. W treści artykułu naszkicowano ogólną sytuację lubelskiego drukarstwa, stałej płacy minimalnej, utrzymującej się od 1924 r. na poziomie pięćdziesięciu – pięćdziesięciu czterech złotych. Przy czym redakcja zaznaczała, że to uśredniona

⁸² T. Nurowski był pierwszym prezesem organizacji związkowej w Lublinie, powołanej do życia w 1919 r.

⁸³ Ibidem, nr 5, 1926.

⁸⁴ Ibidem, nr 7, 1927, nr 11, 1928, nr 14, 1928, nr 4, 1929.

⁸⁵ Ibidem, nr 14, 1928.

⁸⁶ Ibidem, nr 5, 1929.

⁸⁷ Ibidem, nr 6, 1929.

kwota, bo odnotowano, że najmniej zarabiający lubelscy drukarze dostawali czterdzieści złotych, ci najlepiej opłacani z kolei osiągnęli nawet sto złotych miesięcznego wynagrodzenia. Według założeń akcja cennikowa miała charakter stawianych wobec pracodawców i właścicieli drukarni żądań. Wystosowane 4 III postulaty przyczyniły się do wszczęcia negocjacji w sprawie podwyżek z inspektorem pracy i pracodawcami. Z racji tego, że pracodawcy godzili się na nie więcej niż piętnastoprocentowe podwyżki, podjęto decyzję o strajku.

Dn[ia]. 4 marca rozpoczął się strajk, który z wyjątkiem drukarni państwowej i miejskiej objął wszystkie zakłady drukarskie. Trzy miejscowe gazety wychodzą siłami kierowników drukarni w objętości 2 kolumn każda, przyczem większą część materiału stanowią stare ogłoszenia. W strajku uczestniczyło 86 osób. Wypadków łamistrajkostwa ze strony strajkujących nie było⁸⁸.

Z relacji o przebiegu strajku dowiadujemy się też o działaniach pracodawców⁸⁹, którzy za wszelką cenę chcieli utrzymać ciągłość pracy maszyn drukarskich i ciągłość wydawanej prasy codziennej. Rozwiązaniem okazało się zatrudnianie emerytowanych wojskowych lub pracowników urzędów państwowych, z wykształcenia lub z zawodu – byłych drukarzy. Działanie to spotkało się z ostrym sprzeciwem związkowców i z pomocą Zarządu Głównego interweniowano m.in. u wojewody lubelskiego, w celu zaprzestania tego typu praktyk⁹⁰.

Strajk trwał stosunkowo długo, jak na lubelskie realia. Dopiero 13 III 1929 r. wyznaczono spotkanie w sprawie rokowań warunków porozumienia ze strajkującymi, tzw. konferencję cennikową. Przyniosła ona pozytywne skutki – lubelscy drukarze otrzymali dwudziestoprocentowe podwyżki płac i zapewnienie o ograniczeniu przyjmowania uczniów do pracy w lubelskich

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibidem, nr 7, 1929. Mowa tutaj o wydawcy „Ziemi Lubelskiej”, właścicielu Drukarni „Przełomu” negatywnie ustosunkowanym do działalności organizacji związkowych i strajkujących pracowników. „Nasza interwencja w sprawie zatrudniania w drukarni „Przełomu” w Lublinie podczas strajku funkcjonariuszów państwowych z lubelskiego urzędu wojewódzkiego, o czym pisaliśmy w poprzednim numerze „Wiadomości Graficznych”, odniosła pomyślny skutek. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych poleciło telefonicznie p. wojewodzie lubelskiemu niezwłocznie zbadać tę sprawę i funkcjonariuszów, używanych w charakterze łamistrajków wycofać”.

⁹⁰ Ibidem.

drukarniach oraz poprawę warunków higienicznych w zakładach pracy⁹¹. Strajkujący, w obecności delegata Zarządu Głównego Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów, zastrzegli także, że w przypadku „wejścia w życie ogólnopństwowej umowy zbiorowej w drukarstwie, umowa ta obowiązywać będzie automatycznie i w Lublinie”⁹² – co oznaczało, że pracodawcy zdecydowali się na daleko idące zmiany, wyrażając zgodę na wprowadzenie umowy zbiorowej, obowiązującej zawód drukarza i pokrewne zawody w całej Polsce.

Znaczenie porozumienia związkowców i pracodawców redakcja „Wiadomości...” podkreślała jeszcze w kolejnym numerze, gratulując niebywałego, jak dotąd, sukcesu zorganizowania się lubelskich związkowców, podtrzymywania roszczeń wobec pracodawców w ciągu dziesięciodniowego strajku i wyegzekwowania korzystnych dla całej grupy zawodowej decyzji. Wypunktowano, że „wygraną walkę cennikową zawdzięczać należy zorganizowanemu wystąpieniu ogółu i przykładowej solidarności; (...) utrzymanie posiadanego w tym momencie cennika i jego polepszenie możliwe jest tylko w razie istnienia silnej organizacji zawodowej, opartej o ogólnokrajowy Związek (...)”⁹³.

Nastroje podsycone zwycięstwem w „akcji cennikowej” panowały wśród lubelskich związkowców do końca 1929 r. 17 XI na Walnym Zebraniu członków związku w lokalu Rady Związków Zawodowych i w obecności delegata warszawskiego podkreślano wagę porozumień z marca tego roku. Delegat podkreślał, że warunkiem utrzymania osiągniętego *status quo* będzie solidarna praca i jednomyślność wszystkich drukarzy, zecerów, linotypistów zrzeszonych w związku. Zaznaczył, że z końcem roku straci ważność zawiązana umowa cennikowa oraz że obowiązuje miesięczny okres jej wypowiedzenia.

Podjęto decyzję, by zgodnie z obowiązującymi terminami wystąpić z postulatami na rok 1930. Planowano zażądać minimum dwudziestopięcioprocentowej podwyżki płac, podtrzymać zasadę przyjmowania i zwalniania pracowników za wiedzą i zgodą związku, regulowanie kwestii liczby przy-

⁹¹ Kwestia bezpieczeństwa i higieny pracy drukarzy, chorób zawodowych oraz profilaktyki zdrowotnej tej grupy zawodowej była także poruszana na łamach „Wiadomości Graficznych”, jak również na zjazdach drukarzy i podczas prelekcji i odczytów prowadzonych przez delegatów w poszczególnych oddziałach wojewódzkich i prowincjonalnych związku.

⁹² Ibidem, nr 7, 1929.

⁹³ Ibidem.

mowanych uczniów oraz poprawę higienicznych warunków pracy drukarzy. Do kluczowych postulatów obecni na zebraniu związkowcy dopisali także zniesienie pracy pogodzinnej na czas trwania akcji cennikowej i uwzględnienie udziału w tej akcji drukarzy pochodzenia żydowskiego. Podniesiono także kwestię roli Drukarni Państwowej w akcji cennikowej i stosunku jej pracowników do Związku i postulatów, realizacji których domagał się związek⁹⁴.

Propozycja rokowań i pertraktacji wystosowana do właścicieli drukarni przez zarząd związku w grudniu 1929 r. nie została przyjęta. Właściciele drukarni odmówili rokowań, dlatego już 2 I związkowcy ogłosili strajk, za przyczynę którego podano „utrzymanie w życiu umowy cennikowej, która zawsze poskramia apetyty właścicieli i stanowi tamę dla nadmiernego wyzysku”. Rozmowy zostały podjęte dopiero 12 I 1930 r. w obecności inspektora pracy, ale nie zakończyły się one porozumieniem⁹⁵. Trzy dni później inspektor pracy zwołał kolejną konferencję, na której „przedstawiciele właściciele drukarni oświadczyli, że na żadne nowe warunki pracy nie zgadzają się, natomiast mogą „wspaniałomyślnie” przedłużyć ważność dotychczasowej umowy (...) wyrazili gotowość anulowania, dokonanych w czasie strajku, wymówień pracy, wzywając jednocześnie pracowników do podjęcia pracy”⁹⁶.

Echa niepowodzenia strajku wybrzmiewały jeszcze w czerwcowym numerze „Wiadomości...”. Za niepowodzenie strajku oraz nieprzestrzeżenie warunków cennikowych przez pracodawców obarczano odpowiedzialnością zarząd związku. Pociągnęło to także za sobą znaczny odpływ członków – głównie pracowników Drukarni Państwowej i Drukarni „Sztuka”, ogromne bezrobocie z kolei spowodowało wzrost zapotrzebowania na zapomogi finansowe, a z powodu braku funduszy i niesystematycznego wnoszenia składek kondycja ekonomiczna związku została poważnie zachwiana. Wytknięto, że część związkowców „dezerteruje” ze struktur, twierdząc, że mają „murowane kondycje”, nie biorąc pod uwagę, że za chwilę ich sytuacja zawodowa może się diametralnie zmienić i po dwutygodniowym okresie wypowiedzenia mogą pozostać bez pracy i wsparcia ze strony związku. Jedna i druga grupa opuszczających szeregi związku nie chciała dostrzec, że tylko

⁹⁴ Ibidem, nr 23, 1929.

⁹⁵ Ibidem, nr 2, 1930.

⁹⁶ Ibidem, nr 3, 1930.

w stabilnej i silnie powiązanej organizacji tkwi energia do podejmowania dalszych negocjacji w celu poprawy warunków pracy⁹⁷.

Sytuacja organizacji nie poprawiła się i w następnym roku – na Walnym Zebraniu 22 III 1931 r. podano, że organizacja liczy 41 członków, a zarząd niewiele zdołał ze względu na złą koniunkturę oraz ogólny kryzys nie tylko na rynku drukarskim – choć 16 drukarzy za pośrednictwem związku znalazło zatrudnienie, wypłacono ponad cztery tysiące złotych zapomóg bezrobotnym członkom związku i blisko trzy tysiące złotych zapomóg strajkującym drukarzom. Powołano też nowy zarząd, w skład którego weszli: Edward Olszewski (prezes), Jan Banasik (wiceprezes), Władysław Sagan (sekretarz), Jan Grabek (zastępca sekretarza), Tadeusz Siebielec (skarbnik)⁹⁸. Jednakże już 15 VI 1931 r. redakcja „Wiadomości...” doniosła swym czytelnikom, że: „Oddział Lublin na skutek wielkiego bezrobocia i ciężkiej sytuacji zawiesił swą działalność organizacyjną, pozostając na razie lokalną organizacją z wkładką 50 gr”⁹⁹.

Stan „zawieszenia” działalności organizacji trwał *de facto* do 1937 r., a podjęte próby i rozmowy z lubelskimi drukarzami w celu przywrócenia do życia struktur związku, prowadzone osobiście przez Antoniego Burkota, redaktora „Wiadomości Graficznych”, jako delegata i reprezentanta Komisji Centralnej Związków Zawodowych, nie przyniosły pozytywnych rezultatów¹⁰⁰.

Ze słów artykułu *O stosunkach lubelskich* opublikowanego we wrześniowym numerze „Wiadomości...”, rysuje się nieciekawy obraz stanu lubelskiego drukarstwa.

Brak pracy jednych zmusił do porzucenia zawodu, innych do zupełnej uległości właścicielom. Zapanowały dziwne stosunki urągające prawodawstwu. Pracowano za 40, 60 i 85 gr za godzinę (...). Drukarnie zorganizowane na ogół przestrzegają cennik. W jednej z niezorganizowanych drukarni stawki są nawet wyższe. Mimo to, a może dlatego, pracujący tam drukarze do organizacji należeć nie chcą; widocznie uważają się za coś wyższego. W drugiej (...) panuje wyzysk i płace są prawie o połowę niższe, właściciel maltretuje niezorganizowanych pracowników, wiedząc, że

⁹⁷ Ibidem, nr 12, 1930.

⁹⁸ Ibidem, nr 12, 1931.

⁹⁹ Ibidem, nr 17, 1931.

¹⁰⁰ Ibidem, nr 12, 1937.

nikt się o nich nie upomni, nikt nie stanie w ich obronie. Na dobitkę warunki pracy są tam niehigieniczne; przydałaby się tam wizyta inspektora pracy. Nastroje ogółu nie są dobre. Brak poczucia solidarności, brak odwagi; niedawno miniona posępna zależność od pryncypałów, ciąży nad nimi¹⁰¹.

Co ciekawsze, garstka lubelskich drukarzy, „którzy mają tam lokalną organizację”¹⁰² wskrzesiła działalność w celu obrony swoich praw, korzystając jednakże z protekcji Centralnego Związku Zawodowego Pracowników Drukarskich i Intrologatorskich R.P. – organizacji niejako „antagonistycznej” do robotniczego Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów R. P., do której do niedawna przynależeli lubelscy drukarze¹⁰³.

Omawiana powyżej Umowa zbiorowa z 1938 r., której projekt zawarty jest w aktach pt. Związek Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów¹⁰⁴, została zawiązana nie dzięki protekcji Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów R.P. a „pod egidą protegowanej przez władze i kapitał rozbijackiej organizacji jaworowszczyków”, tj. Centralnego Związku Zawodowego Pracowników Drukarskich i Intrologatorskich R.P. Zrzeszeni przyjęli warunki płac w wysokości: osiemdziesiąt pięć, sześćdziesiąt pięć i pięćdziesiąt groszy za godzinę, które miały obowiązywać na czas trwania umowy, tj. od grudnia 1937 r. do 31 XII 1938 r. Układ ustalał też liczbę uczniów, których można było przyjąć do pracy – określano ją na podstawie Rozporządzenia Wojewody Lubelskiego z 1932 r.(!) – w stosunku jeden uczeń na pięciu zatrudnionych pracowników.

Spośród dziesięciu wymienionych w Układzie zbiorowym drukarni – osiem było zorganizowanych, tj. pracownicy przynależeli do Centralnego Związku Zawodowego Pracowników Drukarskich i Intrologatorskich R.P. Warto nadmienić, że zbiorowe układy pracy w przemyśle drukarskim na terenie województw wschodnich i centralnych, funkcjonowały tylko w Wilnie, Lublinie oraz Łodzi¹⁰⁵.

¹⁰¹ Ibidem, nr 9, 1938.

¹⁰² Ibidem, nr 12, 1938.

¹⁰³ Ibidem, nr 9, 1938.

¹⁰⁴ Zob. APL, 410/0 Starostwo Powiatowe Lubelskie, sygn. 1448, Związek Zawodowy Drukarzy i Pokrewnych Zawodów 1925–1937, s. 9–10.

¹⁰⁵ Ibidem, nr 11, 1939.

Do wybuchu II wojny światowej na łamach „Wiadomości Graficznych” nie znajdziemy już żadnej wzmianki o działalności lubelskiej organizacji związkowej zrzeszającej pracowników słowa.

Także z informacji zawartych na łamach „Wiadomości...” dowiadujemy się, że po zakończeniu II wojny światowej „w miarę uwalniania naszego kraju spod okupacji, powstawać zaczęły już od roku 1944 placówki Związku. Pierwszymi były Lublin i Białystok”¹⁰⁶.

W 1944 r., gdy Lublin był przez pewien czas stolicą Odrodzonej Polski, rodziły się tu, jak przysłowiowe grzyby po deszczu, liczne czasopisma, np.: „Odrodzenie”, „Wici”, „Wieś”, „Promyczek”, „Polska Zbrojna”, „Rzeczpospolita”, „Robotnik”, „Gazeta Lubelska”, „Sztandar Ludu”, „Kamena” i wiele innych. W pierwszych latach wyróżniają się 2 zakłady: Drukarnia Państwowa i drukarnia „Czytelnika”¹⁰⁷.

Od 1945 r. lubelska organizacja związkowa weszła w skład ogólnopolskich, scentralizowanych struktur pod nową nazwą: „Związek Zawodowy Pracowników Przemysłu Poligraficznego w Polsce”, choć należy podkreślić, że związek reaktywowany został pod „przedwojenną” nazwą Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów R. P. – Okręg Lublin¹⁰⁸.

Znamienny jest fakt, że lubelscy drukarze, mimo dotkliwych strat wojennych i pomimo niezbyt udanych prób organizacyjnych z okresu przedwojennego, z dużą werwą przystąpili do odtworzenia struktur przy wsparciu Rady Związku Zawodowego. Pierwsze zebranie organizacyjne lubelskich drukarzy odbyło się już 3 VIII 1944 r. Bez wątplenia tym działaniom sprzyjał fakt, że to w Lublinie powstawały załączki państwowości polskiej po wyzwoleniu. Nie bez znaczenia jest też fakt, że to drukarze, mieszkańcy ziemi lubelskiej,

¹⁰⁶ Ibidem, nr 1, 1946.

¹⁰⁷ R. Rosiak, *Czterysta lat drukarstwa lubelskiego*, „Kalendarz Lubelski”, s. 4, zob. Ośrodek „Brama Grodzka – Teatr NN”, Biblioteka Multimedialna: <<https://www.biblioteka.teatrnn.pl/dlibra/publication/9348/edition/9227>>, [dostęp: 11.11.2021].

¹⁰⁸ Świadczy o tym wydane drukiem *Sprawozdanie Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów R. P. Okręg Lublin za czas od dnia 1 października 1944 r. do dnia 31 grudnia 1945 r.*, Lublin 1946. W tekście zawartego tam ogłoszenia informacyjnego mowa już o Walnym Zgromadzeniu Członków Związku Zawodowego Przemysłu Poligraficznego Okręg Lublin, wyznaczonym na dzień 3 III 1946 r.

22 VII 1944 r. wydrukowali odezwę Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego do Narodu Polskiego, tzw. Manifest lipcowy¹⁰⁹.

W sprawozdaniu okręgu lubelskiego czytamy m. in., że

Związek nasz zatroszczył się też o byt członków. Zawarliśmy układ zbiorowy pracy z właścicielami drukarni lubelskich, zdołaliśmy wprowadzić układ ten na teren naszych oddziałów. Jako Okręg, prowadząc pracę organizacyjną napotykamy na poważne trudności, gdyż wiele drukarni rozsianych jest po miasteczkach, zatrudniających po kilku pracowników. W pracy tej jednak nie ustajemy, mając na względzie nasze cele i zadania. W pracach lokalnych nie pozostajemy w tyle: na dzień 1 maja 1945 r. zbiorowym wysiłkiem członków ufundowano sztandar związkowy; biblioteczkę i powołaliśmy do życia Komisję Kulturalno-Oświatową, która wykazuje wiele żywotności, umilając życie towarzyskie kolegów, sekcję maszynistów, sekcję uczniów, w stadium organizacji jest sekcja pomocy żeńskiej – tj. pomocy introligatorskiej i pomocy maszyn (nakładaczki i odbieraczki)¹¹⁰.

Jak zatem widać, prace organizacyjne w odtworzonych strukturach związku były naprawdę imponujące. Jeszcze w grudniu 1946 r. zorganizowana została kolejna sekcja – Sekcja Składaczy Maszynowych¹¹¹ z siedzibą przy Krakowskim Przedmieściu 29, której celem było podniesienie poziomu technicznego składaczy maszynowych poprzez urządzenie prelekcji poświęconych pracy na linotypach¹¹².

W porównaniu z działaniami lubelskiej organizacji związkowej przed i po II wojnie światowej uderza też fakt, że bardzo duży nacisk kładziono na urozmaicenie życia społeczno-kulturalnego członków związku i jego poszczególnych sekcji – rozważano utworzenie orkiestry¹¹³, a z czasem powsta-

¹⁰⁹ Jako miejsce druku obwieszczenia podano Chełm. Szerzej o historii Manifestu lipcowego zob. T. Żencykowski, *Polska lubelska*, Warszawa 1990.

¹¹⁰ „Wiadomości Graficzne”, nr 1, 1946.

¹¹¹ Sekcja liczyła 10 członków, a w skład zarządu weszli: Wiktor Kulesza, Józef Boczek oraz Henryk Chęć.

¹¹² Zagadnienie wyposażenia lubelskich drukarni w park maszynowy na przestrzeni lat omawia częściowo T. Pietrasiewicz, *Przewodnik po historii słowa drukowanego w Lublinie*. Lublin 2014, ss. 592. Zob. też Izba Drukarstwa – historia: <<https://teatrnn.pl/domslow/historia-izby-drukarstwa/>> lub Izba Drukarstwa w Lublinie (2008): <<https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/izba-drukarstwa-w-lublinie-2008/>>, [dostęp: 20.11.2021].

¹¹³ „Wiadomości Graficzne”, nr 12, 1946.

ła też drużyna sportowa – 16 XI został zorganizowany Z[akładowy] K[lub] S[portowy] „Drukarz” jako jedenasty klub związkowy drukarzy w Polsce¹¹⁴.

Drukarze-piłkarze organizowali mecze piłki nożnej z drużynami sportowymi innych organizacji zawodowych. Optymistycznie opisano sukcesy i porażki w jednej z notatek zamieszczonych na łamach „Wiadomości...”

Powołany przed kilku miesiącami do życia ZKS „Drukarz” na terenie Okręgu Lublin rozwija się pomyślnie, przez systematyczne treningi. Trener Klubu kol. Rudnicki Stanisław, jeden z czołowych graczy „Lublinianki”, członek naszego Związku, wkłada dużo inicjatywy, ażeby Klub postawić na poziomie. Mimo krótkiego istnienia, klub nasz rozegrał dwa mecze towarzyskie na prowincji i dwa o mistrzostwo klasy „C” na terenie Lublina, ulegając silniejszym drużynom. Dużą trudność w rozwoju Klubu napotykamy z powodu nieprzychylnego ustosunkowywania się klubów posiadających boiska o udzielanie ich do rozgrywek mistrzowskich¹¹⁵.

Tego typu działania, które z perspektywy czasu możemy uznać za „wymuszone” i czysto propagandowe, musiały wywrzeć jednak istotny wpływ na poziom zintegrowania pracowników, członków związku, co też z pewnością przekładało się na pozytywną formę współpracy, wymianę informacji pomiędzy pracownikami różnych zakładów pracy, etc.

Warto zaznaczyć, że równie znaczące jak „lubelskie źródła”, rozumiane jako materiały archiwalne tu wytworzone i tu dostępne, mogą być zasoby innych archiwów państwowych, w których przechowywane są dokumenty dotyczące struktur związkowych działających w innych miastach i regionach lub te o charakterze ogólnopolskim – centralnym. Z racji ich ogólnego charakteru można z powodzeniem „nałożyć” je na obraz lubelskiego środowiska zawodowego drukarzy.

Mowa tutaj m. in. o cytowanym na wstępie dokumencie pt. „Statut Polskiego Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów na Rzeczspolną Polską”. Jego projekt oraz dokument obowiązujący, zatwierdzony

¹¹⁴ Ibidem, nr 12, 1947.

¹¹⁵ Ibidem, nr 6/7, 1948. Drużyna piłkarska została także uwieczniona na fotografii w kolejnym numerze „Wiadomości...” z adnotacją o wynikach sportowych zmagani: „Drugi mecz towarzyski rozegrany został w dniu 29 sierpnia br. pomiędzy ZKS „Drukarz” i KS „Monopol” z Lublina. Mecz wygrała drużyna KS „Monopol” w stosunku 5:2. Rewanżowe spotkanie w dniu 5 września przyniosło zdecydowane zwycięstwo naszej drużynie. Mecz zakończył się wynikiem 7:2 (ibidem, nr 9, 1948).

Il. 5. Książeczka członkowska Stanisława Kuglina, chemigrafa, członka Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce – Oddział Poznański, wydana w 1932 r.

na mocy Decyzji Wojewody Poznańskiego z dnia 24 VI 1938 r. w formie maszynopisu z odręcznymi adnotacjami przechowywany jest w zasobie Archiwum Państwowego w Poznaniu¹¹⁶.

Podobnie jako uzupełnienie swojej luki w zachowanych archiwaliach dotyczących lubelskiego związku, można uznać także książeczkę członkowską Stanisława Kuglina, chemigrafa, członka Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce – Okręg Pomorsko-Poznański¹¹⁷,

¹¹⁶ Zob. przyp. 15.

¹¹⁷ Oryginał książeczki członkowskiej Stanisława Kuglina, chemigrafa, członka Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce Oddziału Poznańskiego, wydanej 27 X 1932 r., z pieczęcią Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce Okręg Poznańsko-Pomorski oraz adnotacjami o uiszczaniu wkładek członkowskich, przechowywany w zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie Oddział w Międzyzdrojach, APSoM, 331/0 Spuścizna Zofii (1907–1997) i Stanisława Kuglinów (1907–1983), sygn. 3, Książeczki i legitymacje członkowskie, s. 1–9. Kopia cyfrowa w posiadaniu autorki.

przechowywaną w Archiwum Państwowym w Szczecinie – Oddział w Międzyzdrojach. Stanowi ona przykład obowiązującego dokumentu potwierdzającego przynależność do organizacji związkowej (zob. il. 5), a z racji braku zachowanej w archiwaliach „wersji lubelskiej” służyć może jako jedyny, dostępny na ten moment, materiał poglądowy i ilustracyjny.

Wymienione i omówione powyżej źródła nie wyczerpują katalogu możliwych i przydatnych do badań historii organizacji związkowej źródeł. Podane analizie i omówione zostały w pierwszym rzędzie te najpełniejsze, dokumentujące najbardziej istotne fakty działalności organizacji związkowej.

Kontynuując badania warto poszerzyć kwerendę o wykazy statystyczne, wspomnienia i relacje, historię mówioną, lubelską prasę codzienną, a zwłaszcza o archiwa rodzinne przedwojennych i powojennych pracowników słowa. Istotnym walorem będą też zbiory i kolekcje muzealne, jak np. te zgromadzone w Domu Słów – Izbie Drukarstwa w Lublinie, funkcjonującej przy Ośrodku „Brama Grodzka – Teatr NN” w Lublinie.

Summary

The Trade Union of Printers and Related Professions – Its Lublin Branch in 1918–1950

The activity of the Trade Union of Printers and Related Professions in Lublin as an organization protecting the labor rights of printers, typesetters, bookbinders and related professions has not yet been the subject of detailed research. The history of Lublin's typography has so far been discussed in the context of the published works, biographies of printers, or the fates of individual publishers, from the angle of their contribution to the achievements of culture, art or education. The goal of the article is to complement the state of research on the process of the development of the printer's profession in the Lublin environment from the perspective of socio-economic transformations in the first half of the 20th century. The author analyzes the sources for the study of the Union's activity in 1918–1950, taking into special consideration the archival materials kept in the collection of the State Archive in Lublin. She discusses the usefulness of these sources for the study of history of typography, Lublin's printing

houses/shops, and printers, and examines the printed sources: periodicals of the trade, reports, regulations, as well as Lublin's daily press.

Keywords: Trade Union of Printers and Related Professions in Lublin, printing profession, trade unions, printers, typographers, printing industry, Lublin

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Akta miasta Lublina 1317–1950[1951–1965].

C. i K. Komenda Powiatowa w Lublinie 1914–1918[1919].

Ekspozytura Policji Państwowej w Lublinie [1921–1923]1924–1926.

Inspektor Pracy V Okręgu w Lublinie 1944–1950.

Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie [1918]1919–1939.

Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie [1918]1919–1939.

Komisarz Rządu RP na m. Lublin 1920–1922.

Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lublinie [1883]1948–1975[1990].

Okręgowy Urząd Policji Politycznej w Lublinie [1919–1923]1924–1926[1927].

Sąd Pracy w Lublinie 1930–1939[–1946].

Starostwo Grodzkie Lubelskie [1921–1927]1928–1939.

Starostwo Powiatowe Lubelskie [1915–1918]1919–1939.

Urząd Gubernialny Lubelski do Spraw Stowarzyszeń 1906–1915.

Urząd Wojewódzki Lubelski 1919–1939[1940–1944].

Wojewódzka Rada Związków Zawodowych w Lublinie 1944–1980.

Archiwum Państwowe w Poznaniu:

Polskie partie polityczne, organizacje, stowarzyszenia i związki 1848–1963.

Archiwum Państwowe w Szczecinie:

Spuścizna Zofii (1907–1997) i Stanisława Kuglinów (1907–1983) 1928–1997.

Źródła drukowane

Cennik drukarski ustalony na zasadzie Układu Zbiorowego Pracy z dnia 30 września 1938 r. posiadający moc powszechnie obowiązującą dla wszystkich zakładów graficznych na obszarze miasta Krakowa, Kraków 1939.

Sprawozdanie Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów R. P. Okręg Lublin za czas od dnia 1 października 1944 r. do dnia 31 grudnia 1945 r., Lublin 1946.

- Sprawozdanie Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego Okręg Lublin za rok 1946*, Lublin 1947.
- Sprawozdanie Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego Okręg Lublin za rok 1947*, Lublin 1948.
- Statut i regulamin Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce*, Warszawa 1929.
- Statut i Regulamin [Związku Zawodowego Drukarzy i Pokrewnych Zawodów w Polsce]*, Warszawa 1933.
- Statut i regulamin Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego*, Kraków 1945.
- Statut i regulamin Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Poligraficznego*, Kraków 1948.
- Statut i regulaminy według uchwał Zjazdu Delegatów w Poznaniu w dn. 8 i 9 1930*, Warszawa 1930.

Wydawnictwa ciągłe

- Dziennik Praw Państwa Polskiego, nr 15 z 1919 r., poz. 209.
- Dziennik Praw Państwa Polskiego, nr 17 z 1918, poz. 42.
- Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego, nr 6, 1932, poz. 32.
- „Głos Lubelski”, roczniki za 1919, 1929 oraz 1935 r.
- „Technik Lubelski”, nr 8, 1929.
- „Wiadomości Graficzne”, roczniki za lata: 1923–1939, 1946–1948.
- „Ziemia Lubelska”, roczniki za lata: 1919, 1929.

Opracowania

- Galicki R., *Reprezentatywność związków zawodowych w prawie polskim*, Białystok 2013. Rozprawa doktorska.
- Gdula P., *Drukarstwo lubelskie*, „Annales UMCS”, Sectio F, Vol. VIII, t. 2, s. 139–112.
- Małański J., *Pracownicze związki zawodowe w Polsce*, Warszawa 1934.
- Masewicz W., *Położenie prawne związków zawodowych w Polsce w latach 1919–1939*, Warszawa 1972.
- Mizera T., *Rola związków zawodowych w przeobrażeniach społeczno-gospodarczych Lubelszczyzny w latach 1944–1970*, [w:] *Dzieje Lublina i Lubelszczyzny*, t. II, Warszawa 1979, s. 113–132.
- Pietrasiewicz T., *Przewodnik po historii słowa drukowanego w Lublinie*, Lublin 2014.
- Piętnaście lat Związku Zaw[odowego]. Drukarzy i Pokr[ewnych]. Zaw[odów] w Polsce – Oddział Bydgoszcz 1920–1935*, Bydgoszcz 1935.
- Rosiak R., *Za cenę życia. W 15 rocznicę tragicznej walki lubelskich drukarzy*, „Kamena”, nr 6, 1959, s. 4.
- Szyndler B., *Studia z dziejów druku w Lublinie w XIX i XX w.*, Lublin 1988.
- Święcicki M., *Instytucje polskiego prawa pracy w latach 1918–1939*, Warszawa 1960.
- Zackiewicz G., *Ruch związkowy w Polsce 1918–1939*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, *Prace Historyczne*, z. 4, 2020, s. 855–867.
- Żencykowski T., *Polska lubelska*, Warszawa 1990.

Netografia

Archiwum Państwowe w Lublinie, Baza Mieszkańcy Lublina

<<https://www.lublin.ap.gov.pl/zasob/bazy-wlasne/mieszkanicy-lublina/>>

Biblioteka Narodowa

<<https://www.polona.pl>>

Biblioteka Uniwersytecka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II

<<https://www.dlibra.kul.pl/dlibra>>

Izba Drukarstwa – historia

<<https://www.teatrnn.pl/domslow/historia-izby-drukarstwa/>>

Izba Drukarstwa w Lublinie

<<https://www.teatrnn.pl/leksykon/artykuly/izba-drukarstwa-w-lublinie-2008/>>

Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa

<<https://www.jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra>>

Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku

<<https://www.repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/983>>

Szukaj w Archiwach

<<https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/>>